

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Методологія прикладних досліджень у сфері права»

Галузь знань 08 Право
Спеціальність: 081 Право
Освітньо професійна програма: Правознавство

Укладач : Череватюк В.Б. доцент кафедри теорії та історії держави і права , к.і.н., доцент

Конспект лекцій розглянутий та схвалений на засіданні кафедри теорії та історії держави і права

Протокол № 10 від « 31 » 10 2022 р.

Завідувач кафедри _____ Олена МАКЕЄВА

Лекція 1. Сучасна система наукових знань юриспруденції

1. Сучасні підходи до проведення наукових досліджень в юриспруденції
2. Вітчизняні дослідники методології.
3. Етапи дослідження.
4. Види методології у правовій науці.

Література.

1. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку. Психологія і суспільство. 2015. № 4. С. 33-46.
 2. Данильян О. Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 448 с.
 3. Кунев Ю. Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема. Право України. 2009. № 11. С.118.
 4. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
 5. Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 827. С.138-141.
 6. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету.
1. Як відомо, юридична наука виникла і розвивається внаслідок наукової діяльності, що спрямована на вивчення права і держави в теоретичному та прикладному аспектах, правових форм організації і функціонування держави та суспільства. Маючи прикладний характер, юридична наука покликана обслуговувати практичні потреби правового регулювання суспільних відносин, сприяти удосконаленню законодавства і правової практики. Тому юридичні наукові знання відрізняються конкретністю, точністю, виражаються в логічно пов'язаних, Разом з тим, юриспруденція є досить розгалуженою і диференційованою системою наукових знань, видів і форм наукової діяльності. Її зміст складають теорії, наукові закони, постулати та аксіоми, проблеми, гіпотези, методи, поняття та категорії, наукові факти формалізованих поняттях, категоріях, наукових конструкціях. З огляду на складний та динамічний об'єкт пізнання методологія сучасної юриспруденції потребує постійного розвитку. Поява нових і вдосконалення сучасних науково-юридичних методів обумовлена необхідністю точного й адекватного відображення всього розмаїття правової реальності. Вимога всебічності і точності результатів конкретного юридичного дослідження викликає необхідність комплексного використання ряду методів у їх єдності та взаємному доповненні, методологічній обумовленості, визначення правильного співвідношення між методами «традиційними» для юриспруденції і новими соціологічними, філософськими, політологічними і психологічними підходами до права і держави, емпіричними і теоретичними прийомами їх пізнання, що обумовлює актуальність дослідження особливості проведення наукових розробок у галузі юриспруденції. Останнім часом усе більше наукових досліджень у сфері юриспруденції присвячується питанням методології та організації наукової діяльності.
2. У вітчизняній юридичній науці проблему методології досліджували такі вчені, як Ю. Барабаш, Ю. Бисага, С. Бостан, М. Кельман, В. Ковальчук, М. Козюбра, О. Скакун, О.

Скрипнюк, С. Сливка та ін. Рядом науковців здійснено вивчення особливостей проведення наукових досліджень у сфері криміналістики, економічної злочинності, державоправових явищ. Зокрема, видами та функціями наукових досліджень займалися такі науковці, як В. Б. Бедна, О. В. Кустовська, Ю. П. Лобода, О. Ф. Скакун, Г. С. Цехмістрова та інші

Так, Кельман М. С. розглядає методологію юриспруденції як вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ . Рабінович П. М. вказує на те, що багатоаспектність будь-якого правового феномену зумовлює необхідність застосування системного підходу, у межах якого розрізняють структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та ін. Оскільки юридична наука є однією з суспільних наук, вона покликана вивчати відносини, які складаються між людьми та їх утвореннями, безпосередньо служити людині. Відповідно, головним завданням юридичної науки є сприяння через державні і правові інститути розквіту особистості і подоланню перешкод на цьому шляху, ефективному використанню людського потенціалу, створенню умов для найповнішої реалізації прав і свобод людини і громадянина.

3. Наукове юридичне дослідження, маючи свою предметну та методологічну специфіку, у цілому здійснюється за загальними етапами. Воно є головною формою одержання знань про державно-правові явища, що здійснюється за певною процедурою. На відміну від методів, процедура дослідження – це найбільш загальна система дій і спосіб організації наукового дослідження державно-правових явищ. Перш ніж приступити до реалізації наукового дослідження на будь-якому рівні, молоді вчені повинні ознайомитися з методологією та методами наукової роботи. При цьому важлива методика вибору проблеми та теми дослідження, збір та систематизація фактів, історія розвитку проблеми, в основі якої лежить задум (ідея) дослідника.

Етапи: – формулювання теми дослідження;

- – постановку й уточнення мети і завдань;
- – висування гіпотез або вихідних положень;
- – теоретичну розробку гіпотез, їх формальну перевірку, критику й оцінку, створення програм та інструкцій для емпіричного дослідження;
- – проведення емпіричних досліджень, збір і опрацювання емпіричних даних;
- – порівняння запропонованих гіпотез із даними експерименту та спостережень, остаточну оцінку (у рамках цього дослідження), прийняття або відкидання запропонованих гіпотез;
- – формулювання невирішених питань і виявлення труднощів, що ведуть до постановки нових завдань піричного дослідження;
- Емпірична частина наукового дослідження: Оскільки для пізнання правового процесу чи явища необхідно одержати первинну детальну інформацію про нього, здійснити її ретельний добір і аналіз, то очевидно, що одним із головних інструментів у процесі такого пізнання стає емпірична частина наукового дослідження

Елементи процедури проведення конкретного юридичного дослідження:

- – спосіб – сукупність головних операцій збору, опрацювання або аналізу даних, властивих певному методу;
- – техніку – сукупність спеціальних правил використання того або іншого способу;
- – методика – сукупність технічних прийомів і дій, пов'язаних з певним способом, послідовність їх застосування і взаємозв'язок між ними;

- – засоби – матеріальні і нематеріальні інструменти збору, опрацювання, аналізу й узагальнення інформації.

На вибір конкретних елементів і правил процедури впливають компоненти методології більш високих рівнів, зокрема, парадигма, методологічні підходи, методи. Як відомо, для здійснення наукової діяльності від дослідника вимагається не лише оволодіння певним обсягом необхідних правових знань, а й методологією наукових досліджень, оскільки без використання загальнонаукових і спеціально-наукових методів неможливе жодне дослідження.

У правовій науці розрізняють три: види методології:

- 1. Філософську або фундаментальну методологію - систему світоглядних підходів і методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через спеціально-наукову методологію.
- 2. Загальнонаукову або міждисциплінарну методологію, яка використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах дослідження: історичному, логічному, системному, моделювання тощо.
- 3. Спеціально-наукову методологію - сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми

Окрім того, при проведенні наукових досліджень необхідно спиратись на сучасну технологію мислення при проведенні наукового пошуку. Найбільш вдалими підходами щодо дослідження соціальних процесів і систем є організаційний підхід або теорія організації, у яку органічно вписуються неklasичні та постнеklasичні парадигми розвитку науки, у тому числі в галузі правознавства. При цьому головне завдання науковця-дослідника полягає у тому, щоб додавати у правовій науці до традиційного класичного підходу сучасні неklasичний та постнеklasичний. Такий шлях передбачає вирішення багатьох складних завдань.

Сучасні підходи до проведення наукових досліджень є формою здійснення розвитку юридичної науки. Вибір методології сучасного наукового дослідження є основоположним питанням для адекватного та повного визначення об'єкта юриспруденції. На нинішньому етапі розвитку методологія юриспруденції не лише свідчить про розмежування об'єкта і предмета юриспруденції, а й забезпечує рух юриспруденції до нового знання на основі використання концептуальних ідей, методологічних підходів, різноманітного методологічного інструментарію, що має відповідати останнім досягненням науки. У ході наукових досліджень у галузі юриспруденції необхідно комплексно використовуються різні методи, що передбачає визначення їх послідовності та поєднання для створення системи послідовних цілеспрямованих дій, які об'єднуються поняттям «дослідницька діяльність». Сучасним підходам до наукової діяльності у юриспруденції притаманна плюралістична за своєю природою методологія, оскільки стверджує наявність різних підходів до одного й того ж об'єкта: права і держави. Чим більше підходів пропонує методологія, тим ширші можливості для його багатогранного аналізу юридичною наукою і тим вищою є ефективність наукових досліджень права і держави.

Лекція 2. Методи та методологічні підходи наукових досліджень.

1. Загальнонаукові методи пізнання.

2. Структура загально-наукових методів: емпіричні методи, загальнологічні методи і прийоми, евристичні методи. Методи емпіричного дослідження. Спостереження як цілеспрямоване пасивне вивчення предметів дослідження та основні вимоги до нього. Різновиди спостережень.

3. Правовий експеримент, його особливості, види, стадії та функції.

Література.

1. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку. Психологія і суспільство. 2015. № 4. С. 33-46.
2. Данильян О. Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 448 с.
3. Кунєв Ю. Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема. Право України. 2009. № 11. С.118.
4. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
5. Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 827. С.138-141.
6. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету.

1. Важливим завданням і обов'язком будь якого дослідника має стати збереження об'єктивності при дослідженні тих чи інших державно-правових явищ і процесів. Під принципом об'єктивності наукового пізнання розуміється неупереджене ставлення науковця до тих чи інших явищ і процесів, які досліджуються, а також відображення, опис і характеристика їх такими, якими вони є насправді, не приховуючи негативні сторони і не приписуючи їм якостей, яких вони не мають. Багатоаспектність будь-якого правового феномену зумовлює необхідність застосування системного підходу, у межах якого розрізняють структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та інші.

- використання структурнофункціонального підходу дозволяє виокремити структурні компоненти досліджуваного ним явища, а також визначити їх зміст і специфіку.
- системнофункціональний метод дає можливість визначити класифікацію форм досліджуваного явища

Юридична наука використовує наступні загальні методи: всезагальні, що характеризують філософську основу пізнання;

- загальні, які конкретизують всезагальні методи стосовно юридичних наук;
- спеціальні (окремі), які використовують конкретні юридичні науки

За допомогою діалектичного методу можна відобразити специфіку не лише досліджуваного явища, а й інших форм його проявів, а також встановити причини виникнення останніх та їх особливості.

Порівняльним методом дослідник має змогу визначити тотожні та відмінні риси між подібними за змістом поняттями чи явищами правової дійсності.

Компаративний метод дає змогу порівняти передумови виникнення тих чи інших явищ та їх наслідків з метою пошуку безпосереднього чи опосередкованого зв'язку між ними.

Також він дозволяє зрозуміти особливості вітчизняного розвитку тієї чи іншої галузі в контексті світового досвіду, що є важливим кроком на шляху до подальшого прогресу.

Застосування спеціально-юридичного методу дає можливість науковцю проаналізувати нормативно-правові акти, які регулюють питання тієї сфери, яку він досліджує.

Систему методів юриспруденції можна поділити на чотири рівні:

- загальнопізнавальні методи, теорія яких розробляється філософськими науками (діалектичною та формальною логікою, науковеденням), частково психологією і математичними науками;
- галузеві методи, теорія яких розробляється галузевими науками (фізикою, хімією, соціологією, психологією і т.п.), що підрозділяються на природньо-наукові методи і методи гуманітарних наук;
- регіональні методи, тобто конкретизовані галузеві методи, у назві яких відбиті окремі явища, процеси (наприклад, спектральний аналіз, анкетування, кореляційний аналіз і т.п.), теорії яких розробляються відповідними науками;
- конкретний метод, що представляє собою галузевий або регіональний метод, конкретизований завданням та об'єктом дослідження (наприклад, люмінесцентний аналіз витравлених штрихів з метою їхнього виявлення)

Статистичний метод використовується при вивченні та аналізі статистики, наприклад, правоохоронних органів щодо стану та динаміки злочинності в цілому, а також окремо деяких видів злочинів, злочинності неповнолітніх в Україні та за кордоном; встановленні кількості внесених змін та доповнень до нормативно-правових актів тощо.

За допомогою історичного методу в науковця є можливість пізнати досліджуване явище через призму процесу його зародження, розвитку та набуття ним тих властивостей, які характеризують його сутність на сучасному етапі розвитку суспільства. Цей метод дає змогу дослідити, яким чином історичне минуле України вплинуло на формування, розвиток тих чи інших явищ сьогодення.

Важливе значення у ході логічного осмислення сутності різноманітних явищ має метод абстрагування, аксіологічний метод, соціологічний метод, який полягає в дослідженні явищ не на рівні абстрактних категорій, а за допомогою конкретних соціальних фактів - метод анкетування, опитування та ін.

До найбільш поширених спеціально-наукових методів, які застосовуються при дослідженні правової реальності, слід віднести: - метод конкретно-соціологічних досліджень - аналітично-синтетична переробка й відбір необхідної інформації про той аспект правової реальності, що досліджується; - метод контентаналізу - кількісний аналіз текстів і текстових масивів з метою подальшої змістовної інтерпретації виявлених закономірностей; Разом з тим, для максимально повного і всебічного дослідження правової реальності необхідно комплексно використовувати ширший спектр наукової методології на базі єдності і взаємодоповнюваності методів наукового пізнання, визначення правильного співвідношення між традиційними для юриспруденції методами і новими позаюридичними підходами до усвідомлення правової реальності. Сучасна методологія права постійно розвивається. Необхідність такого розвитку обумовлена як ускладненням і динамізмом об'єкта пізнання правових феноменів, так і самого процесу пізнання і його засобів. Слід зазначити, що юридична наука сьогодні не може обмежуватися власними (спеціальними) методами, а повинна виходити за їх межі. Про це свідчить і розроблена на сьогодні вченими видова диференціація методів дослідження

2. Для соціологічного рівня юридичних досліджень предметом вивчення є правова діяльність – середовище впровадження юридичних конструкцій у межах людської взаємодії, де використовуються відповідні засоби правової регуляції (правові засоби в широкому розумінні), а методи їх дослідження повинні відповідати методам соціологічного дослідження. Методами дослідження є спостереження (зовнішнє і включене), інтерв'ювання, опитування тощо.

Спостереження – основний метод пізнання ще з часів Демокріта й Аристотеля, суть якого полягає у сприйнятті того, що відбувається. Спостереження як метод може поєднуватися лише з уявним експериментом і уявним моделюванням. Основним недоліком спостереження як методу пізнання є найсильніша залежність результату його використання від особистості спостерігача, оскільки єдиним “вимірювальним приладом” виявляється сам спостерігач, який здійснює процес спостереження, будучи обтяженим власним неявним знанням. Подібна залежність від особистості дослідника була показана раніше, при описі методу правової герменевтики і його використання при дослідженні юридичного тексту. Крім того, спостереження і опис побаченого самі по собі не становлять ніякої цінності. “Не поверхневі описи спостережуваних явищ, а достовірне осмислення фактів, встановлення необхідних зв'язків, певних закономірностей удосліджуваній царині дійсності” є наукою. Внаслідок цього, спостереження й описання хоча і є методами пізнання, але аж ніяк не методами наукового осмислення. Незважаючи на те, що спостереження не може бути основним методом дослідження, все ж без його проведення не може обійтися жодне дослідження, у тому числі й у цивілістиці. Невірно проведене спостереження призводить до недоліків збору матеріалу, який у подальшому піддається осмисленню і оцінюванню, а значить, – до недостовірності отриманих результатів наукових досліджень. Спостереження як метод юридичного дослідження передбачає збір первинної та подальшої інформації про досліджуваний об'єкт шляхом цілеспрямованого організованого безпосереднього сприйняття і прямої фіксації спостережуваних явищ і процесів.

Спостереження можна вести безпосередньо – будучи присутнім при проведенні певної ситуації, або опосередковано – шляхом ознайомлення з документами, складеними при проведенні даного заходу (стенограми, протоколи та ін.). Сама процедура ведення протоколу різних юридично значущих дій являє собою фіксацію безпосереднього спостереження, а дослідження протоколу – опосередкованим спостереженням. Для подальшого наукового дослідження обидва методи представляють цінність. Відмінності полягають у тому, що опосередковане спостереження не дозволяє вивчати невербальну частину спостережуваної події, яка здійснює відчутно значний вплив на саму процедуру і її результат. Спостереження як метод має суттєве значення і для правильного правозастосування. Отримані дані повинні бути враховані при регулюванні відповідних відносин як за допомогою нормативних правових актів, так і актами саморегуляції.

У даний час через поширення використання можливостей телекомунікаційних систем (наприклад, для ведення переговорів) розширюються можливості безпосереднього спостереження – коли суб'єкт може в режимі он-лайн бути присутнім при проведенні спостережуваного правового явища. Разом з тим, для правового дослідження опосередковане спостереження – через дослідження зафіксованих результатів спостереження інших осіб – представляє основний вид спостереження. Велика частина правових ситуацій (укладання договорів, проведення переговорів, проведення загальних зборів акціонерів, засідань рад директорів, врегулювання претензій в процесі переговорів

тощо) оцінюється за допомогою опосередкованого спостереження, у зв'язку з чим доводиться докладати спеціальних зусиль для нівелювання впливу неточностей у фіксації спостережуваного явища.

Отримані у процесі спостереження дані залежать від установки спостерігача. Незважаючи на те, що спостереження призначене для збору максимально об'єктивних даних про ситуацію, спостерігач має власну правосвідомість, правову культуру і уявлення про ситуацію, у зв'язку з цим, спостерігаючи її, він порівнює об'єкт, що спостерігається, зі своїми уявленнями, що в результаті спотворює сприйняття. Ці особливості можна буде виявити у всіх інших методах пізнання, які використовуються в наукових дослідженнях. Ситуація очевидно посилюється при опосередкованому спостереженні, оскільки у цьому випадку між ситуацією, яка спостерігається, і результатом спостереження стоять два спостерігачі – безпосередній (секретар, який веде протокол або стенограму) і опосередкований – дослідник, який пов'язаний вже не лише власною правосвідомістю, а й інтерпретацією безпосереднього спостерігача.

Спостерігач впливає на об'єкт спостереження. Безпосереднє спостереження соціальної ситуації (а більша частина ситуацій у соціологічній частині юриспруденції передбачає спостереження саме соціальної ситуації) може призводити до включення спостерігача в неї (наприклад, до його думки апелюють сторони при виникненні спору).

Об'єкт спостереження впливає на спостерігача. За загальним правилом, спостерігач повинен бути поза ситуацією спостереження, оцінюючи її і виділяючи істотні властивості. Однак виділяють особливий різновид спостереження – включене спостереження, при якому спостерігач сам є учасником ситуації, що спостерігається. У правових дослідженнях це проявляється у посиланнях на “особисті архіви автора” при описі конкретних правових ситуацій. Правова позиція спостерігача, його висновки та умовиводи, узагальнення, покладені в основу його подальших наукових розробок, у такому випадку деформуються під впливом об'єкта спостереження. Це викликає певні сумніви у достовірності даних, отриманих в результаті безпосереднього включеного спостереження, які відображаються, наприклад, у публікаціях суддів за матеріалами розглянутих ними судових справ, адвокатів, юрисконсультів та інших осіб, що здійснюють правову допомогу одній із сторін конфлікту, що дають правовий висновок у справі тощо. У спостереженні, при якому спостерігач не є учасником ситуації, що спостерігається, подібне трапляється рідше, але все ж можливо. «Живе спостереження за юридично значущими людськими відносинами, ... рішення - це становить компетенцію юриспруденції», - писав Є. Ерліх. Правовий моніторинг теж включає спостереження.

Так, спостереження впроваджується за суттю та за змістом діючого нормативно правового регулювання відповідної сфери суспільного життя. В процесі здійснення процедури такого наглядного характеру стає можливим досягнути розуміння стану правового урегулювання суспільних відносин. Важливим моментом при цьому є забезпечення многосторонності такого дослідження завдяки застосуванню різноманітних соціологічних та експертних методів. Інформація, котра використовується в процесі здійснення спостереження не є лише вузькоправовою, вона наділена й економічними, статистичними та науковотехнічними властивостями, що є однією з необхідних умов для забезпечення об'єктивності такої процедури.

Щодо аналізу, то така процедура є доволі об'ємною та широкомасштабною, оскільки включає в себе значну кількість даних спостережень щодо нормативної діяльності, в

результаті аналітичної обробки яких здійснюється певна оцінка стану нормативної діяльності та її ефективності (або неефективності). Сама квінтесенція моніторингового аналізу полягає в доволі детальному осмисленню та глибокому розумінню усіх якостей та властивостей об'єкта, що підлягає спостереженню. В процесі здійснення моніторингового аналізу зазвичай робиться оцінка ефективності норм права, а саме – встановлюється рівень їх направленості на досягнення соціально корисних результатів та забезпечення умов для реалізації громадянами та організаціями своїх прав та законних інтересів.

У разі низького рівня, або так би мовити, неефективності норм права – задля вирівнювання положення, або у разі ефективності, проте з метою покращення такого стану, впроваджується вироблення конкретних та дієвих пропозицій щодо правового регулювання суспільних відносин, котрі можуть бути внесені в якості змін в законодавстві та корегування правозастосовної практики.

3. Правовий експеримент (лат. *experimentum* — проба, досвід) — це метод дослідження, що полягає в збиранні та вивченні інформації, що використовується правотворчими органами з метою перевірки на практиці ефективності дії принципово важливих, прогресивних нормативних приписів і вирішення питання про можливість і доцільність їх поширення на всю сукупність учасників відповідних правовідносин.

Правовий експеримент характеризується наступними ознаками:

1. експериментальні норми права діють на обмеженій території країни або відносно невеликого кола суб'єктів права. При цьому на решті території держави, або по відношенню до інших суб'єктів права діють попередні норми права;
2. рішення про проведення правового експерименту виходить від правотворчого органу, що прийняв нормативно-правовий акт, покращення якого планується здійснити по завершенні експерименту;
3. дія правового експерименту обмежується невеликим періодом, як правило одним або кількома роками. Експериментальні норми втрачають свою юридичну силу по спливу терміну, на який вони були прийняті. Для продовження строку їх дії, необхідний спеціальний дозвіл компетентного правотворчого органу;
4. не є правовим експериментом нормативно-правові акти тимчасового характеру, або такі, що містять локальні правові норми, або встановлюють пільги чи переваги окремим суб'єктам права, оскільки такі акти обмеженої дії приймаються без перевірки ефективності дії відповідних приписів щодо вдосконалення законодавства.

Правовий експеримент можна поділити на 5 стадій:

1. проектування;
2. прийняття рішення про проведення правового експерименту;
3. спостереження за його перебігом;
4. підведення результатів експерименту;
5. підготовка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового акту.

По завершенні правового експерименту відповідний правотворчий орган приймає одне з наступних рішень:

1. про завершення правового експерименту і надання експериментальним нормам загального значення;
2. про зупинення дії експериментальних норм;
3. про продовження строку проведення правового експерименту.

Також правовий експеримент можливо розглянути як одну з форм моніторингу нормативних актів. Під моніторингом правових актів в даному випадку розуміється наукова і методологічно обґрунтована система комплексної оцінки форм, змісту і

реалізації нормативних актів, що діє на плановій основі та включає в себе спостереження, отримання різних видів інформації, що забезпечують правотворчий процес, аналіз, тренінги, прогнози й інші функції, з метою підвищення ефективності нормативних актів. Інший підхід розглядає правовий моніторинг як методологічно-обґрунтовану комплексну систематичну діяльність уповноважених суб'єктів щодо спостереження, аналізу, оцінки якості правових норм і практики застосування на предмет досягнення закладених у них цілей і планованих результатів правового регулювання суспільних відносин, а також щодо прогнозування шляхів удосконалення нормотворчої і правозастосовчої діяльності. Іноді під правовим експериментом розуміється те, що доречніше визначити як «емпіричні проби». Такого роду спроби потенційно менш ефективні в порівнянні з правовими експериментами, хоча і здатні давати позитивні результати. При цьому хотілося б відзначити, що подібне вільне вживання цього терміну, як вказується в літературі, дискредитує поняття «правового експерименту», служить справедливим приводом для критики.

Законодавчий експеримент – натурний соціальний експеримент інноваційної спрямованості, який являє собою дослідну перевірку в природних умовах ефективності дії експериментальних правових норм, які в якості контрольованого експериментального чинника вводяться на певний період у зоні експерименту. З даної дефініції випливає, що терміни законодавчий і соціальний вживаються як синоніми. При цьому відзначимо, що в класичному розумінні «законодавчий» є похідним від терміну «законодавство» – це вся сукупність законів, що діють у країні, тоді як «соціальний» – значить пов'язаний з життям людей в суспільстві, їх відносинами в суспільстві або до суспільства, інакше – громадський з цієї причини ототожнювати ці поняття не вбачається доречним.

Правовий експеримент - це експеримент, в якому в якості експериментального фактору виступає правова норма. В правовому експерименті або перевіряється ефективність вже діючої норми, або прогнозується ефективність правової новели, яка готується до впровадження. Вважаємо, що найбільш вдала дефініція правового експерименту вказана у науковій роботі під редакцією В. І. Никитинського, І. С. Самощенко, які визначають правовий експеримент як організовану компетентним правотворчим органом апробацію передбачуваних законодавчих нововведень у обмеженому масштабі для перевірки ефективності, корисності і економічності експериментальних правових норм і відпрацювання оптимальних варіантів майбутніх правотворчих рішень загальної дії. Правовий експеримент дозволяє уникнути правотворчих помилок, які можуть призвести до серйозних негативних соціально-економічних наслідків, вибрати найбільш перспективний варіант правового рішення. Ю.Г. Арзамас, Я.Е. Наконечний відзначають, що проведений експеримент допомагає швидко і наочно показати всі наявні плюси і мінуси підготовленого законопроекту або іншого нормативного документа. Магістрант погоджується з тим, що правовий експеримент є різновидом експерименту соціального до числа авторів, які згодні з цією точкою зору, також належить В. Н. Дубовицький. В якості доведення викладеного вище твердження відзначимо, що соціологія складається з різних розділів, у тому числі соціології права, під якою розуміють галузь соціології, що вивчає взаємодію інституту права з іншими соціальними інститутами.

У літературі вказується, що в ході правового експерименту в контрольованих умовах відбувається своєрідне тестування експериментальних правових норм або соціально-правових інститутів з метою перевірки або підтвердження гіпотези про їхню ефективність, корисність і економічність, а також виявлення інших ефектів від їхньої дії. Специфікою

правового експерименту як виду соціального експерименту є те, що при його проведенні розглядається питання про ефективність тих чи інших експериментальних правових норм на основі розгляду практики їх впровадження в обмеженому масштабі. При дослідженні поняття «правового експерименту» вважаємо за необхідне означити причини проведення правового експерименту, згадки про які в доктрині знайти не вдалося. Перш за все, до причин проведення правових експериментів слід відносити недостатність достовірної інформації для передбачення наслідків прийняття тих чи інших правових рішень, для визначення найбільш ефективного правового регулювання з декількох розглянутих варіантів, труднощі в оцінці їх ефективності, корисності і економічності дії намічених законодавчих новел, що, звичайно, обумовлює специфіку мети правового експерименту. При цьому мета, як філософська категорія, – це ідеальний або реальний предмет свідомого чи несвідомого прагнення суб'єкта; фінальний результат, на який спрямований процес. Мету правового експерименту слід розглядати як визначений компетентним суб'єктом ідеальний результат, для досягнення якого зазначений експеримент організується і проводиться.

Аналіз нормативно-правових актів суб'єктів правотворчості України показав, що в більшості з них закріплені планові основи правопідготовчої діяльності органів державної влади. У той же час, організаційне і правове закріплення процесу планування не отримало свого розвитку. При цьому в юридичній літературі під плануванням законодавчої діяльності прийнято розуміти діяльність щодо формування програми внесення, розгляду, прийняття і схвалення проектів законів. Планування законодавчої діяльності можна також визначити як діяльність уповноважених органів парламенту, яка забезпечує досягнення довгострокових цілей і пріоритетів розвитку законодавства і пов'язану з встановленням порядку і черговості розгляду законопроектів і прийняття законів. Планування – це одна з функцій управління, одна з форм впровадження наукових основ у законодавчу діяльність, що сприяє підвищенню ефективності законодавства. У зв'язку з тим, що держава гарантує рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак згідно ст. 24 Конституції України можна припустити, що правові експерименти неприпустимі, оскільки певною мірою порушують право на рівність осіб, залучених до експерименту, по відношенню до осіб, які не беруть участі в експерименті. Однак автор погоджується з думкою італійського правознавця відносно того, що при дотриманні умов розумності, ґрунтуючись на законі, такі експерименти не порушують конституційний принцип рівності громадян перед законом. З урахуванням вищевикладеного видається можливим дати наступне визначення видів експерименту.

Науковий експеримент – пізнавальна процедура; рід дослідження, який має цілеспрямований дослідний характер, що проводиться з метою отримання знань при вивченні змін стану спостережуваного об'єкта в залежності від штучних, відтворюваних, точно фіксованих змін умов. Під умовним експериментом слід розуміти діяльність в області свідомості, що проводиться над ідеальними об'єктами з метою отримання знань щодо предмета дослідження. Соціальний експеримент визначимо як метод пізнання і вдосконалення соціальних систем, який реалізується за допомогою цілеспрямованої зміни умов їх функціонування в обмеженій області з метою вивчення поведінки суспільства в залежності від зміни умов. Правовий експеримент слід розглядати як метод перевірки протягом певного періоду припущення правового характеру в спеціально створених для

цього умовах з метою отримання знання про об'єкт в залежності від штучних, відтворюваних мінливих обставин. В результаті розгляду зазначених вище видів експериментів, їхнього детермінування, виділення найбільш яскравих їхніх ознак можна перейти до означення державно-правового експерименту, а також визначитися з його співвідношенням з розглянутими вище видами експерименту. При цьому вважаємо, що настільки детальне вивчення в першому підрозділі теоретикометодологічних основ експерименту дозволить охарактеризувати сутність державно-правового експерименту найбільш коректно, використовуючи різні погляди на досліджуване поняття, висвітлені в даному розділі.

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 911 Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у свідоцтві про народження, та інформації про зареєстроване місце проживання, що є у володінні та розпорядженні Державної міграційної служби .

Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 785 Про реалізацію експериментального проекту щодо використання віддаленого кваліфікованого електронного підпису Смарт-Дія

Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 305 Про запровадження експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби

Головним чином, рішення Уряду України щодо застосування державноправових експериментів для регулювання різних сфер життя суспільства стосуються питань інформатизації та їх повсюдної цифровізації, і обумовлені тим, що повсякденне життя країни та її громадян стає дедалі все більш «цифровим», що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень.

Лекція 3 .Методологічні підходи та логіка у наукових дослідженнях.

1. Поняття методологічного підходу.
2. Логіка наукового дослідження і його етапи.
3. Наукова гіпотеза.
4. Концепція та теорія як найбільш розвинені форми наукового пізнання.

Література

1. Кучук А.М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 9. С. 116-120.
2. Дідич Т.О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові та практичні аспекти: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 492 с.
3. Тарасов Н.Н. Метод и методологический поход (попытка проблемного анализа). Правоведение. 2001. № 1. С. 36-38.
4. Рабінович П.М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології. Проблеми філософії права. Т. 1. С. 24.
5. Гудима Д.А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: монографія. Львів: Край. 2009. 292 с.

10. Бобровник С.В. Компромiс i конфлiкт: методологiчнi пiдходи до дослiдження. Щорiчник наукових праць Інституту держави i права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2009. Вип. 20. С. 110-117.

11. Тихомиров А.Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы: монографія. Київ: Знання, 2005. 334 с.

12. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посiб. 3-ге вид., перероб i доп. Київ: Знання, 2008. 495 с.

13. Боняк В.О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимiрi: конституційноправовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Лiра, 2015. 372 с.

14. Кучук А.М. Основи теорії правового поліцентризму: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Лiра ЛТД, 2017. 312 с.

15. Кучук А.М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний i методологiчний аспекти: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.

16. Сердюк О.В. Пiдхiд як структурний елемент методології правознавства. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. 2007. № 1. С. 55-63.

17. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 449 с.

1. Методологiчний пiдхiд є одним з основних компонентiв парадигми i розглядається як сукупнiсть взаємозалежних наукових методiв. Він об'єднує рiзноманiтнi методи, певним чином пов'язані між собою, серед яких одні або кілька є основними, а всі інші є пiдпорядкованими їм, залежні, мають допомiжний характер. У науковій лiтературі обґрунтовано наголошується на наявній в останнє десятиліття в Україні тенденції до активiзацiї дослiджень методології правознавства, залученні до пiзнавального iнструментарію поряд iз методами дослiдження значної кількості новiтніх пiдходiв, зокрема синергетичного, кiбернетичного та iнших. Наочним пiдтвердженням цiєї тенденції є праці представникiв загальнотеоретичної юридичної науки, в яких обґрунтовано теоретичні положення, що характеризують окремі методологiчнi пiдходи, необхідні для розв'язання конкретних дослiдницьких завдань. Так, зокрема, Т. Дiдич у своїй науковій праці послуговувався пiзнавальними можливостями комунікативно-iнституційного пiдходу, що, як стверджує автор, забезпечить мiждисциплiнарну стратегію осмислення теоретичних i практичних аспектів правоутворення «крiзь призму» світоглядної ідеї, що її становить соціологiчний тип правопiзнання, через який відбуватиметься процес його дослiдження та iнтерпретації отриманих результатiв. Водночас дискусійними для правничої науки залишаються питання визначення змісту, структури та службової ролі методологiчного пiдходу як феномену та категорії наукознавства. При пiдготовці цiєї статті автор поставив за мету з'ясувати iснуючий у сучасній правничій науці плуралiзм пiдходiв до розуміння поняття методологiчний пiдхiд, а також уточнити її зміст. Автор керувався такими теоретичними положеннями, які мають методологiчне значення в плані розуміння категорії наукознавства, що складає предмет пiзнання: 1) термін «пiдхiд» уживається в сучасній правничій науці у рiзних змістовних контекстах, без визначення однойменного поняття i встановлення чiтких меж та правил його використання, що має своїм наслідком певні ускладнення методологiчного плану; 2) методологiчний пiдхiд, як структурний елемент методології права, носить

відносно самостійний характер; 3) його зміст має відрізнятися від змісту як методології права загалом, так і змісту її окремих структурних елементів, таких як гносеологічні принципи та методи дослідження;

Аналіз усього вищевикладеного свідчить про багатоаспектність феномену методологічного підходу, що знайшла своє відображення у відмінних за своїм змістом судженнях учених, які здійснили спробу повного або часткового визначення однойменної категорії наукознавства, а також дає підстави для формулювання таких теоретичних положень, що мають методологічне значення в плані розкриття змісту досліджуваного поняття: 1) з погляду свого змісту методологічний підхід – це системне утворення, що являє собою єдність філософського (світоглядного), теоретичного і методологічного знання, причому змістовне наповнення такої єдності буде різнитися залежно від конкретного методологічного підходу. Запропонований погляд на зміст досліджуваного феномену, на нашу думку, вимагає деяких уточнень методологічного плану, а саме: а) включення до змісту методологічного підходу філософських (світоглядних) знань зумовлено тим, що саме вони формують у дослідника цілісне уявлення про світ та місце в ньому досліджуваного об'єкта; б) теоретичні знання у формі категоріально-понятійних конструкцій фактично є базовими онтологічними постулати про досліджувані об'єкти, правила їх опису та інтерпретації; в) методологічні знання хоча й є теоретичними за своєю формою, проте не обмежуються об'єктом конкретної науки, виходять за її межі і як система ідей постулюють не конкретний предмет дослідження, а сам процес пізнання, той інструментарій (прийоми, способи), що використовує дослідник, а також технологічний аспект його використання, тобто методіку; 2) з погляду функціонального призначення досліджуваного феномену вважаємо достатньо переконливими тези про те, що методологічний підхід: а) постулює загальну стратегію дослідження; б) намічає (визначає, обумовлює) його конкретний ракурс в) постулює відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження. Висновки. Зважаючи на ці теоретичні положення, під поняттям «методологічний» підхід пропонуємо розуміти єдність філософського, (світоглядного), теоретичного і методологічного знання, що постулює загальну стратегію дослідження; відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію його результатів і, з урахуванням визначеного ракурсу досліджуваного об'єкта, різнитися за своїм змістом.

2. Основним елементом пізнання поряд із методологією є логіка наукового дослідження, під якою розуміють певний шлях у науковому пошуку. Наукове дослідження вимагає логічної послідовності певних етапів, основу яких складає раціональне мислення як відображення закономірностей реальної дійсності, що відповідає таким вимогам:

- конкретність;
- послідовність;
- обґрунтованість.

Логіка (*грец.* розум, думка) – наука про закони, прийоми правильної побудови думки, спрямованої на пізнання об'єктивної дійсності, основними завданнями якої є:

- досягнення істинності знання;
- побудова структури розумового процесу;
- застосування вірних методів пізнання тощо;
- методологічний апарат наукового дослідження включає в себе:
 - принципи організації та проведення наукового дослідження;
 - методи наукового дослідження та способи визначення його стратегії;
 - науковий апарат: понятійно-категоріальну основу наукового дослідження (актуальність, наукову новизну, евристичну цінність, теоретичну та практичну значущість, проблематику, об'єкт, предмет, гіпотезу, мету та завдання).

Всі складові наукового пошуку в сукупності є основою методологічного апарату, тому під педагогічним дослідженням розуміють цілеспрямоване пізнання, результати якого представлені у вигляді системи понять, законів, теорій.

Практика здійснення дослідження підлягає *логіці*.

1. Визначення теми, проблеми, мети, об'єкту, предмету і завдань дослідження, тобто наукового апарату.
2. Розробка плану дослідження.
3. Складання списку літератури та інших джерел інформації з проблеми дослідження.
4. Визначення загальної методики, методів і бази дослідження.
5. Вивчення теорії та історії проблеми (питання), аналіз базових даних.
6. Вивчення досвіду розв'язання проблеми на практиці.
7. Збирання фактичного та констатувального матеріалів.
8. Аналіз та узагальнення отриманих результатів, побудова на їх основі гіпотези (передбачення про шлях розв'язання проблеми).
9. Розробка методів перевірки гіпотези.
10. Проведення дослідно-експериментальної роботи.
11. Проведення контрольних зрізів.
12. Аналіз та узагальнення отриманих результатів (формулювання теоретичного обґрунтування проведеного дослідження).
13. Напрацювання практичних рекомендацій.
14. Оформлення результатів дослідження (курсова, дисертаційна робота, монографія, стаття та ін.).

Вміння дослідника щодо реалізації основних логічних компонентів значною мірою позначається на результатах дослідницької роботи.

3. Гіпотезою називають методологічну форму наукового пізнання і соціо-культурної інтелектуальної взаємодії, що є імовірним припущенням щодо пояснення або рішення досліджуваної проблеми. Гіпотеза — процес розвитку думки. Процес мислення в гіпотезі має певні стадії. Розрізняють такі дві стадії побудови і доведення гіпотези: 1) висунення гіпотези і 2) доведення гіпотези. Гіпотеза може пояснити або явище (подію) в цілому, або якийсь окремий бік явища, одну його властивість, один зв'язок. Тому розрізняють гіпотези загальні й часткові. Загальна гіпотеза — це припущення, котре пояснює причину явища або групи явищ у цілому. Часткова гіпотеза — припущення, яке пояснює якийсь окремий бік чи окрему властивість явища чи події. Окрім загальних і часткових гіпотез, існують гіпотези наукові й робочі. Наукова гіпотеза — це гіпотеза, що пояснює закономірність розвитку явищ природи і суспільства. Такими є, наприклад, гіпотеза про походження сонячної системи гіпотеза про походження життя, гіпотеза про походження людини, вулканів, нафти тощо. Робоча гіпотеза — це тимчасове припущення або здогад, яким користуються, будуючи гіпотези. Робоча гіпотеза є припущенням – пробою, тимчасовим варіантом, що допомагає побудувати ту чи іншу гіпотезу. Робоча гіпотеза може стати в ході подальшого дослідження науковою гіпотезою. Гіпотези в юридичному дослідженні називають версіями. Версією в судовому дослідженні називається одне з можливих припущень, які пояснюють злочинну подію в цілому або окрему його обставину. Логічна структура версії така ж, як і логічна структура гіпотези. У цьому плані версія від гіпотези не відрізняється, вона є лише її різновидом. Гіпотеза проходить три стадії розвитку:

1. накопичення фактичного матеріалу і припущення на його підставі;
 2. формулювання гіпотези, тобто виведення з припущення наслідків, розгортання теорії;
 3. перевірка на практиці та уточнення за результатами цієї перевірки.
4. Якщо гіпотезу доведено, вона стає науковою теорією.

- Структуру теорії як складної системи формують пов'язані між собою принципи, закони, тлумачення, положення, поняття, категорії й факти.
- Необхідними елементами багатьох теорій є формальне обчислення, наукові результати, висновки, терміни, аксіоми, теореми.
- З аналізом (поділом) і синтезом (об'єднанням) пов'язана вся експериментальна діяльність дослідника, до них зводяться всі види розумової діяльності. У створенні наукової теорії особливо важливим є синтез, який забезпечує формулювання понять і категорій. Синтез досліджень дозволяє включати до системи фактів ідеальні моменти, розрахунок реальних можливостей, облік закономірностей розвитку й функціонування явищ.
- Подальше завдання – це систематизація результатів, уведення більш глибоких принципів, аксіом, постулатів, законів

Створена теорія вирішує цілу низку завдань: підтверджує істинність попереднього пізнання, чітко систематизує уявлення про сутність і зв'язки між об'єктами, розширює, поглиблює та уточнює ці уявлення, передбачає нові явища в досліджуваній галузі.

- Теоретичні знання відбивають об'єкт на рівні його внутрішніх зв'язків, закономірностей становлення, розвитку та існування. На теоретичному рівні пізнання узагальнює емпіричні дані, встановлює значущість і практичну цінність тих чи інших методів дослідження, виявляє справжнє співвідношення емпіричних даних та існуючих теорій, формулює нові узагальнення і висновки в межах теорій, які раніше існували.
- Емпіричним називається наукове знання, яке отримано з досвіду, шляхом спостереження та експериментально. Результати такого знання фіксуються органами чуттів або приладами, які їх замінюють, і дають уявлення про якості й відношення досліджуваних явищ. Ці уявлення викладаються у вигляді понять, категорій, знакових систем. Емпіричні знання – це базис для подальшого розвитку наукового знання.

У практичній площині гіпотеза може визначатися як форма розвитку знань, що являє собою обґрунтоване припущення, висунуте з метою з'ясування властивостей і причин досліджуваних явищ. Як правило, гіпотеза висловлюється на основі ряду спостережень (прикладів), котрі підтверджують її, і тому виглядає правдоподібно.

Лекція 4 Методика організації прикладних наукових досліджень у сфері права

1. Загальні визначення та поняття наукових досліджень
2. Вибір напрямку і теми наукового дослідження
3. Визначення предмета і об'єкта дослідження. Мета і завдання дослідження
4. Порядок здійснення наукового дослідження.

Література

1. Гайдучок В. М. Теорія і технологія наукових досліджень: навч. посіб. // В. М. Гайдучок, Б. І. Затхей, М. К. Лінник. – Львів: Афіша, 2006. – 232 с.
2. Грищенко І. М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / І. М. Грищенко, О. М. Григоренко, В. А. Борисейко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 212 с.
3. Довідник офіційного опонента. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань експертизи дисертаційних досліджень / Упорядник Ю. І. Цеков; за редакцією Р. В. Бойка – 2-е вид., випр. і доповн. – К. : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», видавництво «Толока», 2008. – 64 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2006. – 206 с.

5. \Курсові та дипломні роботи: навч. посіб. / [Укл. С. М. Білокриницький, Я. І. Жупанський, Я. П. Скрипник та ін.] – Чернівці: Рута, 2003. – 80 с.
6. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень: підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
7. .Основи інформаційного права України: Навч. Посібник,- К.; «Знання», 2008.

1. Загальні визначення та поняття наукових досліджень Мета наукового дослідження – це всебічне та достовірне вивчення об'єкта, процесу або явища, їх структури, зв'язків та співвідношення на основі наукових принципів і методів пізнання, а також отримання і впровадження корисних результатів. Будь-яке наукове дослідження має свій об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – це матеріальна або ідеальна система. Предмет дослідження – це структура системи, закономірності взаємодії елементів у середині системи і поза нею, закономірність її розвитку, різні властивості та якості цієї системи Науковий напрям – це наука або комплекс наук, у межах яких виконується певна наукова робота. Розрізняють технічні, біологічні, історичні та інші напрями з можливою їх деталізацією. Структурні одиниці наукового напрямку: – наукові комплексні проблеми (сукупність проблем, які мають одну мету); – наукові проблеми (сукупність складних теоретичних і практичних завдань, розв'язання яких назріло в певній галузі науки); – наукові теми (складові частини проблеми або визначене коло наукових питань); – наукові питання (складові частини теми або окремі завдання конкретної теми) Кожна наукова робота належить до певного конкретного напрямку досліджень. Наукові роботи класифікують за такими ознаками. За напрямом розвитку виробництва: – створення нових технологічних процесів, машин, апаратів тощо; – підвищення ефективності виробництва; – поліпшення виробничих відносин та організації виробництва. За ступенем важливості: – найважливіші, що координуються на державному рівні; – роботи, що виконуються Академією наук; – роботи, що виконуються галузевими науковими установами. За науковим рівнем: – фундаментальні; – прикладні; – дослідно-конструкторські розробки. За джерелом фінансування: – держбюджетні; – договірні.

2. Вибір напрямку та теми наукового дослідження Напрямок наукового дослідження визначається галуззю науки, специфікою наукових інститутів. Конкретизація напрямку наукових досліджень проводиться на базі вивчення виробничих, суспільних потреб і стану досліджень. Під науковим напрямом розуміють сферу наукових досліджень наукового колективу, яка спрямована на вивчення певних фундаментальних, теоретичних і експериментальних завдань у відповідній галузі науки. Науковий напрям – сфера дослідження наукового колективу, який упродовж відповідного часу розв'язує ту чи іншу проблему. Розрізняють технічні, біологічні, соціальні, економічні напрями з подальшою деталізацією. Структурними одиницями наукового напрямку є комплексні проблеми, проблеми, теми і питання. Дослідницька робота розпочинається з вибору проблеми або теми дослідження. Проблема – форма наукового пізнання, у якій констатується недостатність досягнутого до даного моменту рівня знання. Проблему наукових досліджень вибирають, виходячи з фахової готовності та зацікавленості: планів науково-дослідних робіт установи (науково- дослідної тематики, що передбачається планами галузевих міністерств, відомств, академій наук, закладів освіти, тематичних завдань, замовлень на проведення досліджень); цільових комплексних, галузевих і регіональних науково-технічних програм. Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці та

потребують вирішення за допомогою наукових досліджень. На основі ретельного вивчення вітчизняних та зарубіжних публікацій у вибраному та суміжних наукових напрямках формулюють основну проблему і в загальних рисах визначають очікуваний результат. Важливим під час формулювання проблеми є вивчення стану наукових розробок у цьому напрямі, у процесі якого слід розділити: 1) знання, що набули загального визнання наукової спільноти та перевірені на практиці; 2) питання, які є недостатньо розробленими і вимагають наукового обґрунтування; 3) невирішені питання, сформульовані у процесі теоретичного осмислення, запропоновані практикою або ті, що виникли під час вибору теми. Такий підхід надає змогу з'ясувати зміст проблеми. Розробка структури проблеми передбачає виділення тем, розділів, питань. У кожній темі виявляють орієнтовну сферу дослідження. Потім її конкретизують, провівши внутрішній причинно-наслідковий аналіз і виявивши всі змістовні сторони. Тому виділяють похідні проблеми, кожна з яких має стати об'єктом деталізації доти, доки не будуть визначені конкретні завдання – зміст поставленої проблеми. Важливим моментом конкретизації проблеми є обмеження кола питань, які необхідно вивчити. Необхідно вивчити історичні аспекти та сучасний стан проблеми, оскільки це є важливим елементом пошуку правильного рішення. Слід також виявити коло питань, які стануть відправною точкою при визначенні перспектив подальшого вивчення проблеми. Наукова проблема має бути актуальною, науково значимою та вирізнятися новизною. Для обґрунтування актуальності проблеми необхідне висвітлення кількох позицій, зокрема посилення на документи, у яких визначаються соціальні замовлення у сфері освіти та її практичних потреб, що характеризуються недостатністю тих чи інших наукових знань, які потребують вирішення. Важливою складовою, що забезпечує ефективність проведення будьякого наукового-дослідження, є чітке формулювання його теми, яка повинна відбивати рух від досягнутого наукою, від звичного до нового, містити момент зіткнення старого з новим. Тема дослідження – методологічна характеристика дослідження; відображає проблему в її характерних рисах, окреслює межі дослідження, конкретизуючи основний задум та створюючи передумови успіху роботи в цілому. Тема – частина наукової проблеми, яка охоплює одне або кілька питань дослідження. Тема формується на основі загального ознайомлення з проблемою, в межах якої буде проводитись дослідження. Процес формування теми дослідження включає такі етапи

Тему дослідження обирають з урахуванням умов, наведених нижче

Актуальність. Дослідницька робота повинна бути актуальною, тобто скерованою на розв'язання конкретних і корисних завдань, які є важливими у даному напрямі науки. Визначення актуальності теми базується на вивченні спеціальної періодичної літератури та виробництва, участі у виставках, конференціях тощо. Рівень інтересу до проблеми. Одним із критеріїв перспективності обраного напрямку дослідження є застосування найпростіших наукометричних досліджень. Термін «наукометрія» означає науку, яка займається кількісним описом власне науки. Оскільки наука – це, перш за все, одержання нової інформації, наукометричні дослідження присвячені вивченню проблем накопичення і передачі інформації. Дослідження можуть виконуватись на основі аналізу науково-технічної літератури, яка стосується певної проблеми. Попередній теоретичний та інженерний розрахунки. Перед початком досліджень необхідно вивчити теоретичні засади певної проблеми і провести попередні теоретичні розрахунки (якщо це можливо). Це дозволяє виявити ті елементи проблеми, які ще недостатньо розроблені, й намітити план подальших досліджень. Матеріальна база. Після того, як тема початково сформульована, уточнюється матеріальна база, необхідна

для виконання роботи. Для проведення багатьох робіт потрібний спеціальний інструментарій, сучасні електронні прилади та обладнання, на придбання яких потрібні великі кошти. У той же час виконання досліджень на застарілому обладнанні недоцільне, оскільки це знижує достовірність результатів. Але завжди доводиться шукати варіанти технічного забезпечення досліджень, що вирішуються за допомогою простої доступної техніки. Точність вимірювань. Необхідно, хоча б приблизно, оцінити межі використання результатів, і це дасть відповідь на вимоги щодо точності вимірювань. Терміни виконання. Повинні бути встановлені реальні терміни виконання роботи. Затягування дослідження інколи призводить до того, що результати отримують швидше інші дослідники або ж вони стають неактуальними. Зацікавлені особи. Необхідно визначити коло організацій і осіб, які зацікавлені в результатах роботи і можуть допомогти у її виконанні. Може бути корисним обговорення змісту майбутнього дослідження із зацікавленими особами. Це дає змогу конкретизувати завдання або додати ще інші, запобігти дублюванню робіт, а також домовитись про проведення спільних досліджень. Тема повинна відповідати профілю наукового колективу, членом якого є дослідник. Кожен науковий колектив (ВНЗ, НДІ, відділ, кафедра) має свій профіль, кваліфікацію, компетентність. Отже, на стадії обґрунтування теми дослідження вивчають усі критерії її вибору, після чого приймають рішення про доцільність її розробки.

3. Визначення предмета та об'єкта дослідження. Мета і завдання дослідження Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обирається для вивчення. Предмет дослідження – явище або процес, що знаходиться в межах об'єкта та розглядається як елемент, частина об'єкта дослідження. Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу співвідносяться між собою, як загальне і часткове. В об'єкті виділяється його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага науковця, оскільки предмет дослідження визначає тему наукового дослідження. Одним із важливих творчих етапів вирішення проблеми є визначення мети та завдань наукового дослідження. Метою наукового дослідження є всебічне, достовірне вивчення об'єкта, явища або процесу, їх структури, зв'язків на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання; здобуття і впровадження у практику корисних і необхідних для суспільства результатів. Мета дослідження – це кінцевий результат, на досягнення якого воно спрямоване. Вона має адекватно відобразитись у темі роботи, містити в узагальненому вигляді очікувані результати та наукові завдання. Чітке формулювання конкретної мети – одна з найважливіших методологічних вимог до програми наукового дослідження. Мета дослідження полягає у вирішенні наукової проблеми шляхом удосконалення вибраної сфери діяльності конкретного об'єкта. Мета конкретизується та розвивається у завданнях дослідження. Завдання повинні розглядатись як основні етапи наукового дослідження. Завдання підпорядковуються основній меті і спрямовані на послідовне її досягнення. Вони не можуть формулюватись як «вивчення», «ознайомлення», «дослідження» тощо, оскільки таким чином вказують не на результат наукової розробки, а на окремі технологічні процеси. Завдання дослідження визначають для того, щоб більш конкретно реалізувати його мету. 16 Завдання наукового дослідження, як правило, полягають у: – вирішенні теоретичних питань, які пов'язані з проблемою дослідження (введення до наукового обігу нових понять, розкриття їх сутності і змісту; розроблення нових критеріїв і показників; розроблення принципів, умов і факторів застосування окремих методик і методів); – виявленні, уточненні, поглибленні, методологічному обґрунтуванні суттєвості, природи, структури об'єкта, що вивчається;

виявленні тенденцій і закономірностей процесів; аналізі реального стану предмета дослідження, динаміки, внутрішніх протиріч розвитку; – виявленні шляхів та засобів удосконалення явища, процесу, що досліджується (практичні аспекти роботи); обґрунтуванні системи заходів, необхідних для вирішення прикладних завдань; – експериментальній перевірці розроблених пропозицій щодо розв'язання проблеми, підготовці методичних рекомендацій для їх використання на практиці. Отже, визначення мети і завдань дослідження – важливий етап розв'язання наукової проблеми. Види типових завдань Науковий напрям досліджень у будь-якій галузі виробництва визначається колом типових завдань, спрямованих на розвиток певної галузі. Фізичне завдання – виявлення закономірностей механічних, електричних, хімічних, теплових явищ, що впливають на якість технологічних процесів, енерговитрати, матеріали. Завдання з ідентифікації (опису) – математичний опис причинних зв'язків між вхідними, змінними і вихідними характеристиками різноманітних процесів. Завдання з оптимізації – знаходження оптимального співвідношення вхідних змінних для забезпечення заданих вимог до процесу. Пошукове завдання – знаходження найбільш ефективного шляху, що веде до задоволення вимог, які виникають. Виробничі завдання – випробування нових конструкцій обладнання; знаходження оптимальних міжремонтних періодів під час експлуатації обладнання та ін. Фундаментальні дослідження – спрямовані на розв'язання фізичних задач, які дозволяють відкрити нові явища і закономірності під час проведення досліджуваних процесів. Пошукові дослідження – пошук шляхів створення нової технології й техніки та нових способів, запропонованих на основі фундаментальних досліджень. Прикладні дослідження – розв'язують завдання ідентифікації та оптимізації й спрямовані на досягнення конкретної, раніше визначеної, практичної мети. Промислові дослідження – виконуються безпосередньо на виробництві. Коли з числа наведених вище завдань визначено тип завдання науково-дослідної роботи, тоді можна ґрунтовно розробляти план послідовного виконання досліджень.

4. Порядок здійснення наукового дослідження. Поняття, функції та структура програми дослідження Проведення дослідження започатковується розробкою програми. Програма дослідження – це документ, який регламентує всі етапи, стадії підготовки, організації та проведення конкретного дослідження. Програма дослідження містить теоретичні обґрунтування методологічних підходів і методичних прийомів вивчення певного явища або процесу. Програма визначає проблему, мету, завдання дослідження, методи їх вирішення, а також основні шляхи і форми впровадження в практику очікуваних результатів. Вона виконує роль стрижневого кореня дослідження, зумовлюючи його змістовно-сміслову цінність, якість та надійність отриманої інформації. Серед основних вимог до формування програми визначають такі: Програма дослідження виконує три основні функції: – методологічну – дає змогу визначити проблему, задля якої здійснюється дослідження; сформулювати його мету і завдання; зафіксувати вихідні положення про досліджуваний об'єкт; зіставити дане дослідження з тими, що проводилися раніше; – методичну – дає можливість розробити загальний логічний план дослідження; визначити методи збору і аналізу інформації; розробити процедуру дослідження; провести порівняльний аналіз отриманих результатів; – організаційну – забезпечує розробку чіткої системи розподілу праці між членами дослідницької групи; налагодження контролю за ходом і процесом дослідження, публікацію результатів тощо. Створення програми розпочинається з розробки концепції дослідження, яка визначає його основну ідею. Концептуальні положення дослідження фіксують у методологічному

розділі програми Методологічний розділ включає: – проблемну ситуацію, яка зумовлює необхідність проведення дослідження (чому проводиться); – вибір теми дослідження; – визначення об'єкта і предмета дослідження; – структурний (логічний) аналіз об'єкта; – визначення мети і основних завдань дослідження; – обґрунтування робочих гіпотез (гіпотези не є обов'язковим елементом програми); Методико-процедурний розділ містить– Методику дослідження (методи збирання, обробки та аналізу даних); – Формування вибіркової сукупності (тип вибірки, структура вибіркової сукупності, обсяг вибірки); – Інструментарій для збору інформації. Рівень достовірності основних результатів наукового дослідження значно підвищується, якщо вони базуються на експериментальних даних. Тому програма повинна включати розділ експериментальних досліджень. Завершується експеримент переходом від емпіричного вивчення до обробки отриманих даних, логічних узагальнень, аналізу і теоретичної інтерпретації отриманого фактичного матеріалу. Результати наукового дослідження подаються у вигляді підсумкового документа: інформації, інформаційної записки, аналітичної записки чи звіту про науково-дослідну роботу. Для оптимізації роботи, щоб при найменших затратах отримати найкращі результати, необхідне планування наукового дослідження. Робочий план становить основу, визначає загальну спрямованість дослідження та послідовність його проведення. Структура плану визначається обсягом і складністю дослідження. План може складатись із остаточно сформульованих пунктів, які повністю відображають їх змістовне наповнення, або тез, що в основних рисах характеризують положення дослідження. На більш пізніх стадіях виконання дослідження можна підготувати план-проспект – реферативне викладення отриманих результатів у послідовності їх розміщення у рукописі. План доцільно будувати за такою схемою: вступ, розділи, параграфи, висновки, список використаної літератури, додатки.

Лекція 5. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

1. Характеристика інформаційного забезпечення наукових досліджень
2. Поняття про первинну та вторинну інформацію
3. Принципи збору інформаційного матеріалу

Література

1. Горбатюк, С. Є. "Інформаційне забезпечення наукового дослідження: інституційно-правові аспекти." *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України* 4 (2014): 130-139.

2. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. URL: <https://fmab.khadi.kharkov.ua/fileadmin/FUB/%D0%A3%D0%BF%D1%80%D>

3. Інформаційне забезпечення науково-дослідної діяльності. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/327/6.pdf>

4. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е.І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник. Київ: Лібра, 2004. – С. 83-106.

5. Стеченко Д.М., Чмир О.С. Методологія наукових досліджень: Підручник: К.: Знання, 2005. – С. 63-76.
6. Макогон Ю.В., Пилипенко В.В. Основи наукових досліджень в економіці: Навч. посібник. Донецьк: Альфа-прес, 2007.-С. 38-66
7. Адамова І. З. Власова Т. Р., Проблеми інформаційного забезпечення наукових досліджень. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2016/v3-4/NV-2016-v3-4_35.pdf

1. Інформація – це сукупність повідомлень, яка визначає міру знань про ті чи інші явища, факти, події та їх взаємозв'язок. Якість наукової інформації визначається рядом критеріїв. До важливіших можливо віднести цільове призначення, цінність, надійність, достовірність, повнота (достатність), швидко дієвість, періодичність, безперервність, спосіб і форма подання. Усі елементи наукової діяльності тісно пов'язані з інформаційною діяльністю. Зв'язок дослідження і інформаційної діяльності. Якщо говорити про цілі інформації, то основною метою є створення нових концепцій, встановлення взаємозв'язків, вирішуваних проблем, пошук нових фактів та ін. Пошук інформації Читання та нотатки Відтворення даних і обробка Формування картин особистого архіву Збереження відібраних матеріалів Формування нової праці Дослідження в значній мірі залежить від змісту, складу, характеру залучених джерел. Джерела інформації: 1. теорії і концепції ринкової економіки; 2. законодавчі акти; 3. нормативні матеріали; 4. звітні та статистичні матеріали; 5. анкетні дані; 6. дані особистих спостережень; 7. програмно облікові та статистичні матеріали; 8. архіви; 9. рекомендаційні матеріали конференцій, симпозіумів, нарад і наукові документи. Головні – джерела наукової інформації у вигляді документів, в яких зафіксована наукова інформація (літературні джерела, матеріали-практики, результати наукових досліджень). Групи літературних матеріалів: • аксіоматичні; • не аксіоматичні. Нормативні документи: • відомчі; • міжвідомчі. Звітні матеріали – фактичні матеріали відповідно до чинної системи управління, взагалі економіки або окремих її елементів. Документальна інформація класифікується за такими ознаками: 1. По виду: • оперативна; • статистична; • бухгалтерська. 2. По змісту: • коротка; • повна. 3. По періодичності або терміну складання: • щоденна; • п'ятиденна; • декадна; • місячна; • квартална; • піврічна; • річна. 4. По характеру: • разова; • постійна; • тимчасова. 5. По рівню: • загальнодержавна; • відомча; • регіональна; • внутрішня. 6. По формам: • типова; • спеціалізована; • галузева. Науковий документ – різновид матеріального носія із закріпленою за ним науковою інформацією. Наукова інформація характеризується певною логічною завершеністю, передається у часі та просторі, використовується у суспільній практиці. Науково технічна література – це сукупність наукових документів. Носіями наукової інформації можуть бути різні наукові документи: • книжки (монографії, підручники та навчальні посібники); • періодичні видання (журнали, бюлетені, працівники інститутів, науковці збірників); • нормативні документи (стандарти, будівельні норми та правила, технічні умови та норми, інструкції, вказівки і т. ін.) • каталоги та прейскуранти • патентна документація (патенти та авторські свідоцтва); • звіти про науково дослідні та дослідно-конструкторські роботи); • інформаційні видання (збірники науково-технічної інформації, аналітичні огляди, інформаційні листи, реферати та реферативні обзори та ін.).

2. Поняття про первинну та вторинну інформацію

Усю наукову інформацію і наукові документи поділяються на дві групи: 1. первинну; 2. вторинну. До первинних належать наукові документи, що містять безпосередні результати науково-дослідних чи експериментально-конструкторських робіт (статті, дисертації, брошури, монографії, книги). Первинні документи поділяються на:

- друквані;
- котрі не публікуються.

До первинних документів, які не публікуються належать науковотехнічні звіти, інформаційні картки, дисертації, депоновані рукописи. До вторинних наукових документів належать ті, які є результатом аналітично-синтетичної і логічної переробки первинної наукової інформації (інформаційне видання, каталоги, картотеки, бібліографічні видання, довідкова література). До складу бібліографічних видань входить:

- сигнальна інформація;
- реферативні журнали;
- експрес-інформація, огляди, друквані картки.

Друквані бібліографічні картки містять повний бібліографічний опис джерел інформації. Сигнальна інформація допомагає дослідникові орієнтуватися у змісті наукового документу і сама містить титульний лист, зміст та анотацію, заголовки. Релевантна (виправдана) інформація – інформація, яка міститься у тексті в примітках, авторських поясненнях. Її мета – уточнити основну інформацію або дати певні тлумачення. Бібліографічна інформація – дані про використання дослідником літературних джерел, де зазначений автор, назва його праці, місця видання, видавництво, рік видання. Нова або основна інформація – зміст роботи або подані автором нові положення, система доказів, правила та формули. Пошук інформації здійснюється з вивчення спершу форм сигнальної інформації такої як реферат, анотація, тези і резюме. Реферат – короткий, стислий виклад змісту наукової роботи чи її частини. Реферат повинен дати ясну відповідь про новизну запропонованою наукою чи технічним рішенням. Як правило, реферат передбачає висвітлення таких позицій: – проблема або тема дослідження; – сфера дослідження; – мета і завдання дослідження; – метод дослідження; – вид дослідження (фундаментальне, пошукове, прикладне); – отримані результати та їх значення для науки і практики. У рефераті наукової-дослідженої роботи студента повинні бути:

- тема дослідження;
- П.І.Б. студента;
- П.І.Б. керівника;
- завдання, задачі дослідження;
- прогнозуємий науковий результат;
- основні методи дослідження;
- об'єкт, предмет дослідження, наукова гіпотеза;
- наукова новизна;
- практична значимість;
- наявність методики дослідження;
- об'єм звіту в аркушах;
- наявність графічного матеріалу;
- оцінка керівника семінару;
- оцінка керівника роботи;
- оцінка завідуючого кафедрою;
- кількість використаних джерел.

Анотація – коротка характеристика книги, статті, рукопису, де включається зміст роботи, перелік ключових питань, дається оцінка роботи, основні положення оригіналу, які підкреслюють значення і наукову новизну роботи (2 -3 речення). Теза – основна думка або основне положення доповіді, лекції, статті, іншого авторського первинного матеріалу. Теза може бути короткою або розгорнутою. Від основного матеріалу відрізняється тим, що в ній немає деталей, пояснень, графіків, таблиць та іншого матеріалу. Резюме – анотація, з елементами попереднього рецензування, акцентує увагу на вузлових моментах роботи і відображає композицію роботи, що розглядається. Так як резюме носить оцінюючий характер, то воно може бути позитивне чи негативне. Рецензія – (від латинського – розгляд, обслідування) – відносять до особливого виду наукової літературної чи художньої критики. Це може бути науково-критична стаття, що дає оцінку твору. Одним із видів рецензії є критичний огляд – це розгорнута рецензія, в якій розглянута низка наукових робіт, що мають спільну проблематику, гіпотезу, хронологію. Рецензія і

критичний огляд повинні бути якісні і точні. Рецензія має бути написана грамотно, позиції мають бути досить аргументовані. Рецензія, як правило, відображає: – актуальність теми; – повноту розкриття поставлених питань, глибину їх опрацювання та наявність елементів наукового дослідження; – новизну та оригінальність рішень і їх обґрунтованість; – використання практичного передового досвіду; – практичне значення розробок і можливість їх використання; – ступінь оволодіння методами наукового дослідження та спрацьованість зроблених пропозицій; – повноту використання спеціальної літератури, нормативних і довідкових матеріалів, фактичних даних; – уміння аналізувати та використовувати і узагальнювати фактичний матеріал, робити висновки; – характеристика окремих елементів новизни та ключових тез роботи, які заслуговують на особливу увагу; – зауваження, виявлені недоліки та упущення; – загальний висновок. Крім цих матеріалів існують книги-брошури. Книжки – багато сторінкові неперіодичні твори, обсягом більше 48 сторінок. Особливість: в книзі мають бути сконцентровані знання і досвід, накопиченні людством за всю попередню історію. Так як відомості в книгах старіють, то їх необхідно передрукувати. Брошура – друковане видання, обсягом від 5 до 48 сторінок, що містить оперативну інформацію. Серед книг і брошур можуть бути і монографії. В монографії подано результати всебічного вивчення однієї проблеми чи теми, ці результати належать одному автору чи невеликій групі авторів (колективна монографія). В збірнику наукових праць містяться матеріали одного чи декількох авторів: – навчальні наукові видання; – рекламні видання; – патентно-ліцензійні видання; – каталоги; – проспекти-видання рекламного характеру; – інформаційне видання. До недрукованої інформації відносять рукописні документи та ін.

3. Принципи збору інформаційного матеріалу Від якості, повноти та достовірності одержаної інформації залежить якість і термін проведеного дослідження. Інформаційну базу дослідження складають: – цифрові; – фактичні; – літературні матеріали. До основних принципів збору інформаційних матеріалів відносять: – матеріали мають збиратися цілеспрямовано в залежності від мети і завдання дослідження; – склад і структура матеріалів має відповідати структурі дослідження, тобто матеріали треба групувати за розділами дослідження відповідно до плану роботи. Процес збору матеріалів складається з трьох частин: – накопичення матеріалу без оцінки його значення; – фільтрація матеріалу (поділяється на істотний і другорядний). Вивчення зібраного матеріалу має свою логічну послідовність: – перегляд джерел, які дають загальні уявлення про проблему; – робота з рефератними збірниками і бібліографічними джерелами; – відбір мінімальної кількості інформаційного матеріалу для подальшої роботи.

Лекція 6. Правила оформлення результатів наукових досліджень.

1. Форми викладу матеріалів дослідження та наукові видання
2. Види наукових неперіодичних видань.
3. Джерелознавчі видання. Наукова стаття.
4. Монографія, дисертація, автореферат.
5. Конференція, дискусія

Література

1. Павленко Т.Б. Оформлення результатів наукових досліджень

https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/15633/3/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%

2. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. для студ. та викл. ВНЗ // Г.І. Артемчук, В.М. Курило, М.П. Кочерган. – К. : Форум, 2000. – 270 с.
3. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480с.
4. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень / М. Т. Білуха. – К. – Вища школа, – 2000. – 271 с.
5. Горбатенко І. Ю. Основи наукових досліджень. Підручник / І. Ю. Горбатенко, Г. О. Івашина. – Херсон: 2001. – 176 с.
6. Дудченко А. А. Основы научных исследований: Учебное пособие / А.А. Дудченко, Я.А. Дудченко, Т.А. Примак. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000 – 114 с.
7. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / А.М. Єріна, В.Б. Захожай, Д.Л. Єрін. – К. : Центр навчальної літератури. – 2004. – 212 с.

1. Публікація – це доведення до загального відома за допомогою преси, радіомовлення або телебачення, розміщення в різних виданнях (газетах, журналах, книгах) роботи (робіт), а також це текст, надрукований у будь-якому виданні.

Публікації виконують кілька функцій:

- оприлюднюють результати наукової роботи;
- сприяють встановленню пріоритету автора;
- свідчать про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;
- слугують підтвердженню достовірності основних результатів і висновків дисертації, новизни і наукового рівня її;
- підтверджують факт апробації та впровадження результатів;
- відображають основний зміст дисертації;
- фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи загалом;
- забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове співтовариство про появу нового наукового знання: перетворюють індивідуальний результат у загальне надбання ін.

2. За обсягом розрізняють два види наукових неперіодичних видань: книга – книжкове видання обсягом понад 48 сторінок; брошура – книжкове видання обсягом від 4 до 48 сторінок. Статті наукового характеру друкуються переважно в наукових збірках або журналах.

Науковий журнал – журнал, що містить статті та матеріали досліджень теоретичного або прикладного характеру, призначений переважно фахівцям певної галузі науки. За цільовим призначенням наукові журнали поділяють на науково-теоретичні, науково-практичні та науково-методичні.

Розрізняють два види монографій:

- наукові;
- практичні.

Науковим вважається видання результатів теоретичних чи експериментальних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації документів та літературних текстів. Воно

призначене для фахівців і для наукової роботи. Серед наукових видань розрізняють науково-дослідні та джерелознавчі.

До першої групи наукових видань належать:

1. монографія;
2. автореферат дисертації;
3. тези доповідей
4. та матеріали наукової конференції;
5. збірник наукових праць.

3. До другої групи наукових видань належать джерелознавчі видання, або документальні наукові видання, які містять пам'ятки культури та історичні документи, що пройшли текстологічне опрацювання, мають коментарі, вступні статті, допоміжні покажчики та інші елементи науково-довідкового апарату видання. Результати виконаної науково-дослідної роботи можуть бути використані для складання рефератів, написання наукових статей, монографій, дисертацій, підготовки доповідей на наукових конференціях, що дає змогу зробити їх набуток широкою науковою громадськістю.

Реферати бувають двох видів:

- наукові;
- інформативні.

Науковий реферат – стисле усне або письмове викладення наукової теми (питання), складене на підставі проведеного наукового дослідження, огляду одного або кількох літературних та інших джерел. У ньому зазвичай висвітлюють наукові дослідження, проведені автором реферату, з викладенням поставленої гіпотези, системи доказів, експерименту та здобутих результатів, зазначають наукову новизну та практичне значення цих результатів. Так, науковий реферат, який складає студент під час виконання НДРС, повинен висвітлювати одне з питань теми дослідження, наприклад залітературними джерелами. У ньому слід описати стан об'єкта дослідження, зазначити вади та висловити пропозиції щодо усунення їх. Закінчується реферат резюме – коротеньким висновком з основних положень наукової теми (питання).

Інформативний реферат – коротеньке письмове викладення однієї наукової праці, що висвітлює стисло її зміст. Призначення його полягає в оперативному повідомленні наукових працівників і фахівців про досягнення науки й технічного прогресу. Текст інформативного реферату викладається у такій послідовності: тема, предмет (об'єкт), характер і мета роботи. У ньому слід зазначити ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети та змісту роботи і методу проведення її. Описування методів доцільне в тому випадку, коли вони нові й становлять особливий інтерес для цієї праці. Основним і наймасовішим видом друкованої інформації за результатами дослідження є журнальна наукова стаття. Композиція наукової статті ґрунтується на логічному розкритті наукової думки, мотивованому та дозованому розкритті фактів, поєднанні їх у певну систему. Для того щоб композиція статті стала справжнім засобом реалізації творчого наукового результату, автор повинен продумати її план у такій послідовності: заголовок, вступ, основна частина, висновок. Розробити універсальний алгоритм роботи над рукописом статті досить важко, що пов'язано зі специфікою та індивідуальністю праці письменника, якою, по суті, і є робота науковця під час підготовки публікації. Однак наведена загальна схема журнальної статті може бути використана автором-початківцем як своєрідний шаблон.

Треба зауважити, що поспішне опублікування "сирої" статті можпричинити у автора в подальшому відчуття невдоволеності й незручності навіть через багато років. Однак слід уникати і завчасних статей, і зволікання з публікаціями, бо публікація дає пріоритет в авторстві і створює практично необмежену аудиторію для науковця.

4. Монографія – спеціальне наукове дослідження, присвяченелітературному викладенню однієї проблеми. Монографія відрізняєтьсявідстатті ширшою постановкою проблеми, аргументованістю роздумів, їхдоказовістю, посиленням на докази (літературні джерела, показники роботи підприємств та ін.). Монографія зазвичай має довідковий апарат: список використаної літератури, хронологічний довідник, тематичний або іменний покажчик. Архітектоніка монографії виражена самостійними структурними підрозділами, які мають заголовки, певну систему кодування таблиць, рисунків, схем та ін. Заголовки і підзаголовки розділів, параграфів повинні мати динамічне викладення матеріалу дослідження. Параграфи в разі потреби поділяють на пункти.

Дисертація за обраною темою дослідження не відрізняєтьсяархітектонікою від монографії. Вона має лише інше функціональнепризначення.

Дисертація – кваліфікаційна наукова робота в певній галузі знань, якамістить сукупність наукових результатів і положень, висунутих автором для публічного захисту, і засвідчує особистий внесок автора в науку та йогоздобутки як науковця. Основою дисертації є виконані та опубліковані науковіпраці, відкриття або великі винаходи, впроваджені у виробництво машини аботехнологічні процеси. Для оперативного ознайомлення з основним змістом,результатами, висновками і рекомендаціями автора дисертації складаєтьсяавторереферат, де висвітлюються його внесок у розроблення обраної проблеми,ступінь новизни і практична значущість результатів дослідження.Розглянуті різновиди наукових праць, літературно узагальнюючірезультати виконаного дослідження мають анотацію – коротке викладеннязмісту статті, реферату, монографії, дисертації. В анотації даєтьсяхарактеристика твору з погляду змісту, призначення, форми та інших особливостей. Відомості про зміст і значення праці, її автора в анотації маютьрекомендаційний характер.

Анотація міститься в книжках, брошурах, тематичних планах ірекламних матеріалах, а також у бібліографічних посібниках, друкованихкартках. На початку анотації наводиться бібліографічний опис твору.Форми висвітлення підсумків наукової роботи та відображеннярезультатів НДР

Формами висвітлення підсумків наукової роботи є:

1. тези;
2. доповіді;
3. матеріали конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо.

Вони є свідченням апробації дисертаційної роботи і належать доопублікованих праць, які додатково відображають наукові результатидисертації. Слід враховувати, що апробація матеріалів дисертації на науковихконференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, у школах тощое обов'язковою.Тези – це коротко, точно, послідовно сформульовані основні ідеї, думки,положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці.Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму)

матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують науковий пріоритет автора, містять матеріали, не викладені в інших публікаціях. Рекомендований обсяг тез наукової доповіді – 2–3 сторінки машинописного тексту через 1,5–2 інтервали. Можливий виклад однієї тези.

Реферат – короткий виклад змісту одного або декількох документів з певної теми. Обсяг реферату визначається специфікою теми і змістом документів, кількістю відомостей, їх науковою цінністю або практичним значенням. Його обсяг коливається від 500– 2500 знаків до 20–24 сторінок.

Види рефератів:

1. інформативні;
2. розширені або зведені;
3. наукові.

Невід'ємним елементом будь-якої науково-дослідної роботи, що потребує обов'язкового додаткового оформлення, є винахідницька діяльність, бо результати НДР – нові технологічні процеси та агрегати, матеріали та сполуки, пристрої та конструкції – можуть становити предмет винаходу або відкриття. Закони України про промислову власність дають таке визначення поняття винаходу. Винахід (корисна модель, промисловий зразок) – результат творчої діяльності в будь-якій сфері згідно з технологією або художнім конструюванням

Аналогічні вимоги законодавство України висуває для оформлення заявки на промисловий зразок, тільки пакет документів у цьому разі повинен містити комплект фотознімків із зображенням виробу (його макета, малюнка), які дають повне уявлення про його зовнішній вигляд. У процесі виконання науково-дослідної роботи вчений може зробити відкриття – встановити раніше невідомі об'єктивно існуючі закономірності, властивості чи явища матеріального світу, що вносять докорінні зміни в рівень пізнання. Відкриття лежить в основі науково-технічної революції, надає принципово нового спрямування науці і техніці, революціонує суспільне виробництво. Тому дуже важливо закріпити пріоритет науковця та держави законодавчо.

Науково-дослідна робота та її результати можуть бути піддані науковій або науково-технічній експертизі. Згідно із законодавством України, під науковою та науково-технічною експертизою розуміють діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз науково-технічного рівня об'єкта експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів. Це найбільш детальний та об'єктивний метод оцінки наукової діяльності та її результатів.

Основним юридичним документом, що регламентує відносини між замовником і організатором у сфері наукової і науково-технічної експертизи, є договір на його проведення. У ньому визначають: сторони договору, предметі об'єкти експертизи; умови її проведення; права та обов'язки сторін; термін проведення експертизи; термін, упродовж якого висновки експертизи

зберігають чинність; порядок розрахунків; відповідальність за невиконання або за неналежне виконання умов договору; відповідальність за достовірність умов експертизи; інші суттєві умови, що впливають зі специфіки об'єкта експертизи. Висновки державної наукової і науково-технічної експертизи є обов'язковими для прийняття до розгляду і врахування в обґрунтуванні структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових і науково-технічних, соціально-економічних і екологічних програм і

проектів, реалізації наукової і науково-технічної діяльності, аналізу ефективності використання науково-технічного потенціалу. Висновки громадської та інших наукових і науково-технічних експертиз зазвичай мають рекомендаційний характер. Їх беруть до уваги державні органи поряд з висновками державної експертизи в прийнятті рішень про реалізацію науково-технічних програм, проектів, використання іншої науково-технічної продукції та розробок.

5. Усна передача інформації про наукові результати. Значну частину наукової інформації вчені і фахівці отримують з усних джерел – доповідей і повідомлень на нарадах, семінарах, симпозіумах, конференціях і бесідах при особистих зустрічах тощо. Колоквіум – форма колективних зустрічей, де, як правило, обмінюються думками вчені різних напрямів. Усі присутні є учасниками невимушеної дискусії. На колоквіумах офіційні доповідачі не призначаються. Симпозіум є напівофіційною бесідою з заздалегідь підготовленими доповідями, а також виступами експромтом. Учасники симпозіуму можуть відвідувати не всі доповіді, зустрічатися в кулуарах.

Конференція – найпоширеніша форма обміну інформацією. Одна частина учасників – доповідачі – повідомляє про нові наукові ідеї, результати теоретичних і експериментальних робіт, про виробничий досвід, відповідає на запитання. Інша, більша частина – слухачі, що сприймають інформацію. Слухачі можуть задавати запитання і брати участь в обговореннях. План доповіді практично аналогічний плану статті. Але специфіка усної мови приводить до суттєвих змін і форми, і змісту. У підготовці доповіді треба врахувати, що велика частина інформації міститься в демонстраційному матеріалі (плакати, слайди тощо). На демонстраційні матеріали зазвичай виносять: математичні постановки, метод вирішення, алгоритми, структуру системи, схему експерименту, виявлені залежності в формі таблиць або графіків та ін., тому доповідь повинна містити коментарі (але не повторення) до ілюстративного матеріалу. Це дає змогу на 20–30% скоротити доповідь.

Дискусія – це корисна форма колективного мислення. Різні точки зору, висловлювані в дискусії, сприяють активному мисленню, змушують ретельно продумувати й обґрунтовувати власну точку зору. Участь в дискусії – кращий метод розвитку навичок критичного судження й міркування, де перевіряється якість накопичених людиною знань.

Форми участі в дискусії: слухати і записувати; постановка запитань з метою уточнення незрозумілих моментів чи отримання додаткової інформації; висловлення своєї думки, яка повинна бути досить обґрунтованою. Наукова дискусія є однією з найефективніших форм колективної творчої праці, тому важливо дотримуватися всіх умов, що забезпечують її плідність.

Від учасників дискусії вимагається активність, вміння бачити позитивні сторони роботи, що піддається критиці; правильне викладення позиції супротивника, чітка кваліфікація суті його помилки (чи має вона принциповий характер, йдеться про некоректність формулювань чи про неправильність концепції автора), окреслення можливих шляхів її виправлення. Серед цих умов далеко не останнє місце посідає виконання етичних вимог – критикуючи помилки в роботі, учасники дискусії не повинні торкатися особистих якостей і здібностей автора.

Лекція 7. Наукові дослідження у сфері права

1. Юридична наука
2. Наукове дослідження у сфері права
3. Ефективність наукових досліджень.

Література

1. Гавриленко І. М., Недюха М. П., Яковенко Ю. І. Соціальний розвиток: [навч. посіб.]. 2-ге вид., перероб. і доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 580 с.
2. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень : [навч. посіб.]. Х. : НТУ «ХП», 2009. 142 с.
3. Демківський А. В., Безус П. І. Основи методології наукових досліджень: [навч. посібн.]. К. : Акад. муніцип. упр., 2012. 276 с.
4. Дороніна М. С. Технологія соціально-економічних наукових досліджень (схеми і приклади) : [навч. посіб.] / 3-тє вид., випр. і доп. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. 120 с.
5. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень. К. : Центр навч. л-ри, 2004. 212 с.
6. Жоль К. К. Методы научного познания и логика (для юристов) : [учеб. пособие]. К. : Атика, 2001. 288 с.
7. Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. М.: Аванта+, 2001. 560 с.
8. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб.]. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
9. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень: [навч. посіб.]. К. : Алерта, 2014. 622 с.
10. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: [моногр.] / Ю. М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін. / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса, Фенікс, 2015. 488 с.
11. Максимов С. И. Правовая реальность: Опыт философского осмысления. Харьков: Право, 2002. 318 с.
13. Мережко А. А. Введение в философию международного права. Гносеология международного права. К.: Юстиниан, 2002. 192 с.
12. Стояцька Г. Конспект лекцій з дисципліни —Методологія наукових правових досліджень <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/7.1.pdf>

1. Наука – сфера діяльності людини, спрямована на отримання нових знань про навколишній світ шляхом збирання, оновлення, систематизації, критичного аналізу фактів, узагальнення знань, що дозволяє будувати причинно-наслідкові зв'язки між ними і прогнозувати їх перебіг. Юридична наука – це особлива галузь наукових знань у сфері гуманітарних наук, спрямована на вивчення права в теоретичному і прикладному аспектах, правових форм організації і функціонування держави, суспільства, їхніх окремих інститутів. Її об'єктом є суспільство. Предметом юридичної науки є: закономірності виникнення і розвитку 66 правових форм самоорганізації суспільства, цивілізації, людства; зміст правових форм або права як особливої форми самоорганізації, тобто правові норми, правові акти, правовідносини, правопорядок, правова свідомість, юридична наука, правові процеси, правова практика і т.п.; юридична техніка – правила, засоби і прийоми, які використовуються при розробці і систематизації законів і інших нормативних актів, для ведення юридичних справ, упорядкування юридичних документів; техніка розслідування злочинів і інші; юридична практика як специфічна сфера практичної діяльності юристів: судова, слідча, прокурорська, арбітражна, нотаріальна,

оперативно-пошукова і т.д. Юридична наука в цілому виконує важливі функції, які визначають головні напрямки наукових досліджень. Наприклад, гносеологічна функція спрямована на здобуття і розширення наукових знань про державно-правові явища, їхні особливі риси, сутність, форми, функції, принципи, інститути тощо. Ця функція як правило, проявляється на початковому етапі дослідження державно-правових явищ при визначенні їх ознак.

Евристична функція націлена на встановлення закономірностей розвитку і функціонування держави і права. Оскільки юридична наука повинна фіксувати наявність певних тенденцій. Науковий висновок про постійність їх існування означає відкриття закономірності. Такий характер має, наприклад, розширення демократичних прав людини і громадянина та гарантій їх здійснення за рахунок положень, закріплених у міжнародних документах. Функція наукового передбачення виконує роль наукового прогнозування подальшого розвитку державно-правових явищ. Завдяки їй здійснюється пошук оптимальних шляхів реалізації державно-правових закономірностей. Функція допомоги практиці пов'язана зі службовою роллю юридичної науки, інструментальна цінність якої полягає в тому, що її положення та висновки повинні прямо або опосередковано використовуватися юридичною практикою. Оскільки юридична наука являє собою систему поглядів на державу і право, а зміст цих поглядів часто є різним, то важливим є те, на якій ідейній основі закладеній, в цьому реалізовується ідеологічна функція науки.

2. Наукове дослідження – це всебічне та достовірне вивчення об'єкта, процесу або явища, їх структури, зв'язків та їх співвідношення на основі наукових принципів і методів пізнання, а також отримання і впровадження корисних результатів. Кожне наукове дослідження має чітко визначені об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обирається для вивчення. Предмет дослідження – це б7 явище або процес, що знаходиться в межах об'єкта та розглядається як елемент, частина об'єкта дослідження. Будь-яке дослідження виконує три основні функції: – методологічну – дає змогу визначити проблему, задля якої здійснюється дослідження; сформулювати його мету і завдання; зафіксувати вихідні положення про досліджуваній об'єкт; зіставити дане дослідження з тими, що проводилися раніше; – методичну – дає можливість розробити загальний логічний план дослідження; визначити методи збору і аналізу інформації; розробити процедуру дослідження; провести порівняльний аналіз отриманих результатів; – організаційну – забезпечує розробку чіткої системи розподілу праці між членами дослідницької групи; налагодження контролю за ходом і процесом дослідження, публікацію результатів тощо. Методи наукового пізнання умовно поділяють на декілька рівнів: емпіричний, експериментально-теоретичний, теоретичний і метатеоретичний. До методів емпіричного рівня відносяться: спостереження, порівняння, підрахунок, вимірювання, тестування та ін. Ці методи використовуються на етапі формування наукової гіпотези. Методами експериментально-теоретичного рівня є: експеримент, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, гіпотетичний, історичний та логічний методи. Завдяки їм дослідник виявляє ті чи інші достовірні факти та об'єктивні прояви під час дослідження процесів. До групи методів теоретичного рівня відносять: абстрагування, ідеалізацію, формалізацію, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, аксіоматику, узагальнення та ін. На теоретичному рівні проводяться логічні дослідження зібраних фактів, розробка понять, суджень та виконання умовиводів.

3. Наука є найефективнішою сферою капіталовкладень. Досвід світової практики свідчить, що прибуток від капіталовкладень у неї становить 100–200% і є набагато вищим за прибуток будь-яких галузей. За даними зарубіжних економістів, на 1 долар витрат на науку прибуток на рік становить 4–7 доларів і більше. У нашій країні ефективність науки також дуже висока: на 1 грн. витрат на НДР і ДКР прибуток становить 3–8 грн. Однак щороку наука обходиться суспільству дедалі дорожче. На неї витрачають величезні суми. Тому перед економікою науки постає проблема систематичного зменшення народногосподарських витрат на дослідження з одночасним підвищенням ефекту від їх упровадження. Основними видами ефективності наукових досліджень є: - економічна ефективність – зростання національного доходу, підвищення продуктивності праці, якості продукції, зменшення витрат на наукові дослідження; - зміцнення обороноздатності країни; - соціально-економічна ефективність – ліквідація важкої праці, поліпшення санітарно-гігієнічних умов праці, збереження та очищення довкілля; - престиж вітчизняної науки. Таким чином, під економічною ефективністю наукових досліджень у цілому розуміють зменшення витрат суспільної та живої праці на виробництво продукції в тій галузі, де впроваджуються закінчені науково-дослідні роботи та дослідно-конструкторські розробки (НДР і ДКР). Нині кожна гривня, вкладена в науку, НТП та освоєння нововведень (нової техніки, нових технологій) у виробництві, дає вчетверо більший ефект, ніж та сама гривня, вкладена в екстенсивні фактори. Це дуже суттєва обставина, з якої випливає, що й надалі господарська політика України буде спрямована на те, щоб в усіх сферах суспільного виробництва вирішувати проблеми подальшого розвитку переважно за рахунок інтенсивних факторів. Особлива роль надається науці, причому на саму науку поширюється та сама вимога. Ось деякі факти з цього приводу. За останні 40–50 років кількість нових знань збільшилася приблизно в 2–3 рази, водночас обсяг інформації (публікацій, різноманітної документації) зріс у 8–10 разів, а обсяг коштів, витрачених на науку, – більш як у 100 разів. Таке співвідношення свідчить про те, що наукову політику треба змінювати, необхідно кардинально підвищувати ефективність роботи наукових установ, організацій, колективів. Крім того, само собою зростання кількості нових знань не дає приросту ефекту у виробництві. Таким чином, потребує аналізу питання про пропорції між отриманням знань та їхнім використанням у виробництві. Якщо сумарні витрати на фундаментальні та прикладні дослідження, а також на дослідно-конструкторські розробки прийняти за одиницю, то співвідношення між вкладеннями у виробництво нових знань і вкладеннями в освоєння цих знань народним господарством становитиме 1:12. А в реальному житті в нашій країні таке співвідношення становить 1:7 (у США – 1:11)

Лекція 8. Етичні стандарти у прикладних юридичних дослідженнях.

1. Поняття академічної доброчесності.
2. Дотримання академічної доброчесності.

3. Види порушень академічної доброчесності.

4. Види академічної відповідальності.

Література

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. К.: Таксон, 2016. 234 с. URL: http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf

2. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrajinu.pdf>

3. Закон України «Про вищу освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція. Редакція від 09.08.2019, підстава – 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Закон України «Про авторське право і суміжні права». Стаття 50 «Порушення авторського права і суміжних прав». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page3>

4. Звіт про результати моніторингу прозорості антикорупційної політики закладів вищої освіти України «Індекс прозорості антикорупційної політики закладів вищої освіти (2017)». URL: http://europrojects.org.ua/home/projects/compliance/transparency_index/

5. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. Упорядники: В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. 41 с.

6. Методичні рекомендації з підтримки принципів академічної доброчесності. https://new.meduniv.lviv.ua/uploads/repository/else/quality_dept/07.%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/03.%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти Закон України від 18.12.2019 № 392-IX Документ 392-IX, набирає чинності, поточна редакція. Прийняття від 18.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20>.

8. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Науковометодичної комісії 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. 24 с.

1. Відповідно до статті 53 Конституції України, кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних,

творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Закон України «Про освіту» регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Стаття 42 цього закону присвячена академічній доброчесності.

Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

2. Дотримання академічної доброчесності

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
 - дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
 - надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
 - контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
 - об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

4. Види порушень академічної доброчесності

Порушенням академічної доброчесності вважається:

- академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- фабрикація - вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;
- фальсифікація - свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;
- списування - виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

- обман - надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;
- хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;
- необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.
- надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;
- вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

3. Види академічної відповідальності

Академічна відповідальність за порушення академічної доброчесності педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти

За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Академічна відповідальність за порушення академічної доброчесності здобувачів освіти

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог цього Закону та спеціальних законів. Кожна особа, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, має такі права: ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження; особисто або через

представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності; знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності; оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду.

Форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються спеціальними законами.

За дії (бездіяльність), що цим Законом визнані порушенням академічної доброчесності, особа може бути притягнута до інших видів відповідальності з підстав та впорядку, визначених законом.

Що таке академічна доброчесність?

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту»:

1. Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

фабрикація - вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

фальсифікація - свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

списування - виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

обман - надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;

вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог цього Закону та спеціальних законів.

Кожна особа, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, має такі права:

- ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;
- особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;
- знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності;
- оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду.

Форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються спеціальними законами.

За дії (бездіяльність), що цим Законом визнані порушенням академічної доброчесності, особа може бути притягнута до інших видів відповідальності з підстав та в порядку, визначених законом.

Лекція 9. Міжнародна наукова співпраця .

1. ЄС – Україна: рекомендації щодо розвитку співпраці у сфері освіти та науки на 2020–2025 рр
2. Науково-технологічне та інноваційне співробітництво між Україною та Європейським союзом: перспективи і стратегічні напрями розвитку*
3. Розвиток партнерства у сфері безпеки, оборонно-технічного й оборонно-промислового співробітництва
4. Розвиток співпраці у сферах охорони здоров'я та фармакології, підвищення інтенсивності дослідницьких контактів у галузях біотехнологій та геноміки.
5. Активізація дослідницьких та інноваційних зв'язків у галузях сільського господарства і харчової промисловості (насамперед органічного фермерства і точного рільництва) для забезпечення здорових ґрунту, їжі та безпеки харчових продуктів.
6. Зміцнення цифрового співробітництва, розвиток цифрових технологій: Інтернету речей, штучного інтелекту і машинного навчання, віртуальної та доповненої реальності, адитивних технологій.
7. Співробітництво в галузі науки: перспективи розвитку.
8. Наукова співпраця в умовах війни.

Література

1. Шулікін Д. З країною зростали разом. З ювілейної сесії Загальних зборів НАН України. Світ. 2021. № 33-34 (1165–1166). С. 3.
2. Росс А. Індустрії майбутнього. Київ, Наш формат, 2017. 320 с.
3. Oleksyk T.K., Wolfsberger W.W., Weber A.M. et. al. Genome diversity in Ukraine. *GigaScience*. 2021. Vol. 10. Iss. 1. P. 1—14.
<https://doi.org/10.1093/gigascience/giaa159>
4. Шевцова Г.З., Омеляненко В.А., Прокопенко О.В. Концептуальні питання цифровізації інноваційних мереж. *Економіка промисловості*. 2020. № 4 (92). С. 67—90. <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.067>
5. Кіндзерський Ю.В. Інклюзивна індустріалізація для сталого розвитку: до засад теорії та політики формування.
6. Іщук С.О., Созанський Л.Й. Методологічні засади вибору потенційних сфер смартспеціалізації регіонів України. *Економіка та право*. 2020. № 2. С. 32—44. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.032> .
7. Сторонянська І.З., Мельник М.І., Лещух І.В. Передумови і стратегічні пріоритети смарт-спеціалізації регіону. *Економіка України*. 2020. № 4. С. 39—55. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.039>

8. Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі. Наук. доповідь. За ред. І.Ю. Сторова. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 198 с.

1. ЄС – Україна: рекомендації щодо розвитку співпраці у сфері освіти та науки на 2020–2025 рр

Співробітництво у сфері освіти та науки між ЄС та Україною передбачає спільні напрацювання у напрямі зближення стандартів вищої освіти в рамках Болонського процесу, залучення міжнародних та соціальних партнерів до участі у реформі системи вищої освіти в Україні, співпрацю у рамках програми Жана Моне, Вишеградського Фонду, Еразмус+, Рамкових програм ЄС тощо. Пріоритетним напрямком поглиблення співпраці між Україною та Вишеградськими країнами є взаємодія у сфері освітніх програм та молодіжних обмінів, обмінів студентів та викладачів для неформального спілкування, стажувань та освіти молоді; допомога з питань реформування та вдосконалення системи освіти та навчання; створення нових програм в системі освіти в напрямку наближення стандартів України до стандартів ЄС. З метою поглиблення співробітництва та усунення перешкод на шляху зміцнення співпраці рекомендуємо: 1. Міністерствам закордонних справ країн В-4 та України у співпраці із експертними групами цих країн запропонувати реалізацію освітньо-просвітницьких заходів для громадськості України про можливості та перспективи співпраці України з країнами В-4, з метою забезпечення сприяння громадськості розвитку подібного співробітництва. Рекомендувати Урядовому офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції – започаткувати видання електронного інформаційного бюлетеня з метою підвищення рівня поінформованості громадськості про пріоритети, стан виконання поточних завдань та перспективи реалізації державної політики співпраці України з країнами В-4 у різних сферах. Зокрема запропонувати електронну розсилкуданого бюлетеня на адреси обласних управлінь освіти, вищих навчальних закладів, науково-дослідних центрів тощо. 2. Зважаючи на те, що основними інструментами європейської політики у сфері освіти та науки є спільні проекти та програми, а також усвідомлюючи необхідність надання міжнародного статусу освітній системі України, рекомендувати МОН України, ВНЗ України, за сприяння органів державної влади всіх рівнів долучатись до активної співпраці із європейським науковим середовищем в рамках формату «В-4 +Україна», з метою запозичення досвіду чотирьох країн в сфері досягнення європейських стандартів науки та освіти. 3. Ревізувати та доповнити базу міжурядових та міжвідомчих угод між урядами країн В-4 та України та міністерствами освіти та науки країн партнерства в галузі культури, науки і освіти та науковотехнічного співробітництва, міжурядовими та міжвідомчими договорами із співробітництва в зазначених сферах. 4. Рекомендувати Міністерствам освіти та науки країн В-4 та України за підтримки Національного інформаційного центру України зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій та урядів країнпартнерства розглянути можливість створення спільного Науковоінформаційного центру співпраці в сфері освіти, науки та технологій країн В-4 та України з метою поширення інформації про існуючі в зазначених країнах науково-технічні програми та умови долучення до них дослідників та наукових колективів з країн В-4 та України. Подібна форма співпраці надасть нові можливості обміну інформацією важливої для науковців країн В-4 та України, а також відкриє доступ до спільних

досліджень та нових технологій науковцям регіону. В плані освіти функціонування подібного центру буде сприяти поглибленню імплементації Болонського процесу в Україні, зокрема через обмін досвідом в цьому аспекті з країнами Вишеграду, а також підготовці спеціалістів, викладачів, які працюють у відповідності із положеннями Болонської декларації. 5. Спільними зусиллями МОН України, Міністерств освіти країн В-4, представників органів державної влади, посольств країн Вишеграду в Україні, керівників ВНЗ України та країн В-4, а також за сприяння освітніх фондів країн партнерства, ініціювати проведення спільних конференцій (круглих столів, академічних форумів) з метою налагодження контактів між представниками науково-освітніх сфер країн В-4 та України, обговорення можливих шляхів співробітництва та репрезентації студентам освітніх програм університетів країн регіону. А також обговорення питань участі наукових вузів країн В-4 та України в освітніх та дослідницьких програмах ЄС, можливості запровадження спільних угорсько-українських, польсько-українських, словацькоукраїнських дипломів, поширення передумов для активізації мобільно-сті студентів (оскільки не завжди студенти готові в повній мірі використовувати можливості, що дають спільні програми обміну – через страх від'їзду на цілий навчальний рік, недостатнього знання мов і т. д.). Результатом подібних кроків може стати відкриття спільних науко-освітніх центрів на базі університетів країн з метою створення та/або поглиблення вже існуючих зв'язків з ВУЗами та науковими установами країн В-4 та України. Що в свою чергу відкриє більше можливостей для здійснення спільних дослідницьких проєктів, наукових та академічних обмінів, пошуку механізмів зміцнення ролі університетів у розвитку науково-технічного та економічного розвитку країн партнерства, обміну досвідом запровадження кредитно-модульної системи, реалізації культурних програм, обміну методичною літературою, матеріалами конференцій тощо. 6. З метою розвитку і зміцнення співпраці між різними освітніми, науково-дослідними та культурними установами країн В-4 та України, а також налагодження реальних контактів між людьми в регіоні, доцільно рекомендувати науково-освітнім закладам та центрам України, за підтримки місцевих органів виконавчої влади, управлінь освіти, науки та культури, а також посольств країн Вишеграду в Україні, задіювати заходи направлені на популяризацію вивчення в Україні мов державчленів В-4. Наприклад, шляхом запровадження навчальних програм, проведення регіональних конкурсів словацької, угорської, чеської та польської мов. 7. Міністерству освіти та науки України та керівництву ВУЗів України, зокрема у регіонах, що межують із країнами В-4, з метою подолання низького рівня залучення українських студентів до європейських освітніх програм, запровадити вивчення поряд з англійською, німецькою, французькою мовами, – угорської, словацької, польської та чеської мов на вибір студентів. 8. Рекомендувати урядам країн В-4 та України створити Ради з питань співробітництва в сфері культури, освіти та національних меншин, з метою вивчення Україною як досвіду цих країн (наприклад, в сфері адаптації законодавств), так і практичних кроків четвірки на шляху вступу до ЄС в сфері гуманітарної інтеграції. 9. Міністерству освіти та науки України та керівництву українських ВУЗів, забезпечити процедуру зарахування студентам періодів навчання у ВУЗах країн Вишеграду, що реалізуються відповідно до освітніх програм ВФ, або інших програм обміну, що існують між освітньонауковими установами країн-партнерів. Місцевим та регіональним органам влади спільно з експертними групами, за участі закладів освіти та громадських організацій країн – партнерів з метою налагодження ефективної співпраці в рамках розвитку транскордонного співробітництва, через пошук

нових можливо-стей для розвитку освіти та науки в прикордонних регіонах, підготувати спільні дво- та багатосторонні проекти в сфері зміцнення співпраці, формування нових партнерств країн В-4 та України в галузі освіти, зміцнення ролі університетів у формуванні політики стійкого розвитку, впровадження інноваційних методик формування та розвитку людських ресурсів у прикордонних територіях.

2.Науково-технологічне та інноваційне співробітництво між Україною та Європейським союзом: перспективи і стратегічні напрями розвитку.

Розвиток відносин з Європейським Союзом та його державами-учасницями лежить в основі зовнішньополітичного курсу України, пріоритезований Конституцією України 1 (ст. 102), Угодою про асоціацію з ЄС 2 і низкою інших стратегічних і нормативно-правових документів та міжнародних угод 3. За багатьма напрямками активізація цих відносин набуває пріоритетного стратегічного характеру для обох сторін, сприяючи вирішенню проблем сталого розвитку й забезпеченню національної безпеки країн. В умовах нових національних і глобальних викликів, зумовлених пандемією COVID-19, роль міжнародної співпраці зростає й поготив. Пандемія COVID-19 настільки вдарила по всіх регіонах світу, що в експертному середовищі почали говорити про «наступну нормальність», або нормальність 2.0 4 . І, якщо нова нормальність після глобальної фінансової кризи 2008—2009 рр. характеризувалася такими рисами, як мінливість, невизначеність і непередбачуваність, то нормальність 2.0 додала до них кризу в багатьох сферах діяльності суспільства — не лише в економічній, а ще, як мінімум, в освітній, культурній та соціальній; ускладнила глобальну взаємодію, зменшила мобільність населення та особисті контакти, посилила дивергенцію світової економіки і протекціоністські настрої. Визначити, як діяти в новій сформованій реальності, — складне завдання, яке, до того ж, підсилюється радикальними технологічними трансформаціями, що відбуваються у світовій економіці під впливом Четвертої промислової революції.

Складність і безпрецедентність сучасних глобальних трансформацій та викликів вимагають поглиблення міжнародного співробітництва в науковотехнологічній та інноваційній сфері — ключовій з точки зору забезпечення інноваційного поступу, конкурентоспроможності й технологічної безпеки держав у довгостроковій перспективі. Вивченню проблематики міжнародного співробітництва в різних сферах суспільного життя (соціально-економічній, політичній, духовно-культурній) приділяють увагу в багатьох країнах світу. Так, науковці з Нідерландів і Японії обґрунтовують важливість активізації співробітництва між ЄС і країнами Індостихокеанського регіону в питаннях сприяння їх узгодженому інклюзивному цифровому розвитку. Китайські вчені довели важливість соціальної, економічної і технологічної конвергенції країн, а також спільність їх екологічних норм при розбудові колабораційних еколого-технологічних мереж у сфері «зелених» технологій . На фоні сучасної американо-китайської технологічної конкуренції інтерес становлять дослідження щодо перспектив і викликів космічної співпраці США і Китаю з іншими космічними державами світу Міжнародному і транскордонному співробітництву в дослідницькій та інноваційній сферах присвячено окрему групу публікацій, зокрема українських науковців. У них розглядаються питання трансферу знань і технологій, формування наднаціональних та євро регіональних інноваційних систем і транс кордонних кластерів, розвитку цифрових платформ завдяки поглибленню транскордонного цифрового співробітництва . У деяких публікаціях українських науковців увага надається вдосконаленню інституційноорганізаційного забезпечення інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ЄДП) перспективам

розвитку науково-освітньої та інноваційної сфер України в контексті процесів євроінтеграції. У низці праць сформульовано пропозиції щодо стратегічних напрямів і сценаріїв розбудови науково-освітніх та інноваційних просторів між Україною й окремими країнами, у тому числі Польщею, Болгарією і Китаєм. Разом з тим у вітчизняних наукових публікаціях ще бракує системних досліджень щодо наукового опрацювання стратегічних напрямів інтеграції України в ЄС у частині науково-технологічного та інноваційного векторів співробітництва.

Все це «спрямовується на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору». З урахуванням національних і глобальних викликів, здобутків і потенціалу вітчизняної науки, а також нових стратегічних цілей ЄС, як пріоритетні напрями науково-технологічного та інноваційного співробітництва між Україною та ЄС на період до 2027 р. можуть бути визначені такі:

- розвиток партнерства в галузі безпеки, оборонно-технічного й оборонно-промислового співробітництва;
- розвиток співпраці у сферах охорони здоров'я та фармакології, підвищення інтенсивності дослідницьких контактів у галузях біотехнологій та геноміки;
- активізація дослідницьких та інноваційних зв'язків у галузях сільського господарства та харчової промисловості, й насамперед органічного фермерства, точного рільництва, для забезпечення здорових ґрунту, їжі та безпеки харчових продуктів;
- проведення спільних досліджень і розробок (ДіР) у сфері навколишнього середовища та клімату, ефективного використання природних ресурсів;
- зміцнення цифрового співробітництва, розвиток цифрових технологій: штучного інтелекту і машинного навчання, Інтернету речей, хмарних обчислень, віртуальної та доповненої реальності, блокчейну, адитивних технологій;
- розвиток інформаційної інфраструктури на основі систем оптоволоконного і супутникового зв'язку;
- посилення співпраці у сфері матеріалознавства, нових речовин і матеріалів, зокрема нанотехнологій, нанобіотехнологій і наноматеріалів;
- активізація співпраці в енергетичній сфері в частині розвитку атомної енергетики, сонячної, вітрової, водневої енергетики та інших відновлюваних джерел енергії;
- розвиток авіаційних досліджень, літакобудування і ракетно-космічної галузі;
- розвиток сучасних транспортних технологій і систем;
- розвиток креативних індустрій для підтримки європейського культурного, аудіовізуального і творчого секторів;
- проведення спільних досліджень у галузі гуманітарних і соціальних наук.

Викладемо детальніше й обґрунтуємо доцільність і перспективи співробітництва між Україною та ЄС за окремими напрямами.

3. Розвиток партнерства у сфері безпеки, оборонно-технічного й оборонно-промислового співробітництва

Поряд з традиційними питаннями забезпечення політичної та економічної інтеграції України в ЄС, дедалі більшого значення набуває завдання створення сторонами спільного безпекового простору з огляду на близькість інтересів європейських держав у сферах безпеки і оборони. В Угоді про асоціацію з ЄС безпекові завдання закріплено ст. 7—13. Зокрема, Угодою визначається, що «Сторони повинні поглиблювати свій діалог і співробітництво та сприяти поступовій конвергенції у сфері зовнішньої та безпекової політики, у тому числі Спільної політики. В останні роки для України дослідження, спрямовані на забезпечення потреб оборони і національної безпеки, набули особливої пріоритетності. У 2015 р. було започатковано Цільову комплексну науково-технічну програму оборонних досліджень НАН України, за результатами виконання якої одержано близько 100 важливих результатів, зокрема, створено перші українські зразки прозорої броні, що відповідають стандартам НАТО, радіолокаційну станцію Х-діапазону, систему

виявлення безпілотних літальних апаратів; одержано нові види матеріалів і покриттів із заданими медико-біологічними та фізико-хімічними властивостями, наприклад, біоматеріали для відновлення кісткової тканини, спеціальні пов'язки для лікування ран і опіків та ін.; створено відповідні інформаційні та програмні системи тощо. Деякі розробки вже впроваджено на підприємствах оборонно-промислового комплексу, інша частина проходить випробування або перебуває на стадії впровадження 23 [35]. Дослідження науковців у рамках даної цільової програми продовжено на 2020—2024 рр., вони можуть стати підґрунтям для розширення безпекового і оборонного науково-технологічного та інноваційного співробітництва України з ЄС.

4. Розвиток співпраці у сферах охорони здоров'я та фармакології, підвищення інтенсивності дослідницьких контактів у галузях біотехнологій та геноміки.

Даний напрям співробітництва актуалізується через пандемію COVID-19 і необхідність її скорішого подолання, але не обмежується виключно цим глобальним викликом. Україна має чимало ефективних медичних розробок в ід початкових до вищих рівнів готовності технологій (Levels of Technology Readiness 24) (TRL1—TRL9) і розробок (Levels of Readiness for development 25) (IRL1—IRL9), зокрема призначених для: діагностування небезпечних вірусних інфекцій, включно з коронавірусом, пухлинних захворювань на доклінічній стадії; високочастотного зварювання м'яких живих тканин у хірургії; лікування і профілактики понад 100 нозологічних захворювань; підвищення життєстійкості організму (профілактика токсичних уражень печінки, лікування діабету, хронічної наркотичної залежності, імунодефіцитів різного походження тощо); лікування рухів після тяжких захворювань центральної нервової системи, травм, переломів; оперативного оцінювання та контролю за станом серцево-судинної системи [35]. Держава має всіляко сприяти налагодженню на базі цих та інших медичних розробок українських учених повномасштабних виробництв в Україні, формуванню на їх основі висококонкурентних сегментів національної фармацевтичної індустрії для підвищення її частки у ВВП країни і надання можливості населенню користуватись українськими медичними засобами і препаратами за ціною, нижчою за імпортні аналоги

Отже, на порядку денному стоїть завдання активного державного втручання у сферу охорони здоров'я й фармацевтики за допомогою в першу чергу інструмента державних закупівель. Українським виробникам вакцин мають бути дані надійні державні гарантії про затребуваність виготовленої ними продукції. Міжнародне співробітництво в цьому контексті можна розглядати як ефективний засіб використання глобальної бази знань і технологій, що забезпечить прискорення промислового розвитку й активізує економічне зростання України. При поглибленні співпраці з міжнародними партнерами в рамках даного напрямку слід особливу увагу приділити розробленню і реалізації спільних дослідницьких та інноваційних проєктів у галузях біотехнологій та генної інженерії, які забезпечують ефективність сфер охорони здоров'я і фармакології, а також агропромислового комплексу, харчової та інших видів промисловості.

Однією з передових і перспективних галузей біології та медицини є геноміка, яку за значущістю для набуття панівного становища у світі китайські лідери порівнюють з Інтернетом, з огляду на те, що саме комерціалізація останнього дозволила США зайняти позицію супердержави на довгі роки. У Китаї геноміка вважається однією з індустрій майбутнього, яка, так само, як колись інтернет-революція, здатна принести країні багатство і владу, а тому на неї витрачаються чималі кошти

5.Активізація дослідницьких та інноваційних зв'язків у галузях сільського господарства і харчової промисловості (насамперед органічного фермерства і точного рільництва) для забезпечення здорових ґрунту, їжі та безпеки харчових продуктів.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС (Глава 17 Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво») 34 визначає інституційні рамки співробітництва сторін у галузі сільського господарства, зокрема, передбачає поширення знань, сприяння інноваціям і обмін найкращими практиками щодо заохочення сталого та сучасного сільськогосподарського виробництва завдяки застосуванню в першу чергу біотехнологій та методів органічного виробництва. Одним з пріоритетів Європейської комісії під головуванням Урсули фон дер Ляєн на 2019—2024 рр. є перетворення Європи на перший кліматично нейтральний континент світу з сучасною ресурсоефективною і конкурентоспроможною економікою на основі її декарбонізації та «зеленої» модернізації для гармонізації взаємовідносин людини з планетою та її ресурсами. Європейський зелений курс охоплює широке коло напрямів і секторів, у яких ЄС має намір посилити свою стійкість. Найбільш важливими з них є сільське господарство і агровиробництво. Виклики, які стоять перед ними, пов'язані з кліматичними змінами, деградацією ґрунту, збільшенням населення світу і зростаючим світовим попитом на якісні продукти харчування, нераціональними методами ведення сільського господарства, браком робочої сили в сільському господарстві на тлі урбанізації, що посилюється.

6.Зміцнення цифрового співробітництва, розвиток цифрових технологій: Інтернету речей, штучного інтелекту і машинного навчання, віртуальної та доповненої реальності, адитивних технологій.

Зважена цифрова трансформація економіки може створити унікальні можливості для подолання кризи й набуття міжнародних конкурентних переваг країнами і компаніями. Вигоди ними можуть бути отримані, зокрема, завдяки спрощенню здійснення торговельних операцій, зниженню трансакційних витрат, покращенню комунікацій та формуванню інноваційних мереж [38], одержанню доступу до глобальних ринків через цифрові платформи тощо. Проте сама по собі цифровізація не гарантує країнам соціально-економічного розвитку. Вона лише переводить економічні відносини та соціальні комунікації з матеріальної форми у віртуальну, цифрову. Результат такого переведення для окремих індивідів і компаній може бути різним, іноді навіть негативним, пов'язаним з: деструктивною кіберактивністю конкурентів; витоком конфіденційних даних та інформації; виснаженням соціального капіталу через надмірне використання цифрових технологій; надлишком доступної інформації, що значно ускладнює процес пошуку потрібного знання або людини; посяганням на недоторканність приватного життя та іншими ризиками. Для країн і регіонів світу цифровізація економіки вже нині має небажані наслідки, пов'язані з підвищенням соціальної нерівності через обмежений доступ населення до Інтернету або взагалі його відсутність.

Широкомасштабне, стрімке впровадження цифрових технологій також неминуче спричинить зміни на ринку праці — скоротить робочі місця в одних галузях і секторах економіки, але водночас розширить можливості працевлаштування в інших. З цього приводу вчені висловлюють різні думки, часто діаметрально протилежні — від райдушних, пов'язаних з появою нових робочих місць, до зовсім песимістичних, пов'язаних із зникненням цілих професій, а отже, тотальним безробіттям [39, с. 28]. Безвідносно до професії та спеціалізації очевидним є те, що з роками вимога до

працівників у плані їхньої цифрової грамотності та навичок зростатиме, що вже сьогодні вимагає: • перегляду освітніх програм, починаючи зі школи, та їх осучаснення для набуття учнями цифрових компетентностей; • залучення до навчального процесу ІТ-фахівців-практиків та підготовка педагогів нової генерації; • заохочування працівників, професії яких перебувають у зоні ризику їхнього заміщення роботами і штучним інтелектом, до перекваліфікації та перепідготовки; впровадження урядами заходів соціального захисту таких працівників та інших комплексних заходів.

7. Співробітництво в галузі науки: перспективи розвитку.

Відповідно до статті 58 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами співробітництво в галузі науки і техніки включає обмін науковою і технічною інформацією, спільну діяльність в галузі досліджень та технічних розробок (ДТР), професійну підготовку, мобільність науковців, дослідників, технічного персоналу, що беруть участь у ДТР з обох сторін. За даними сервісу «Scimago Journal & Country Rank» Україна демонструє стабільні показники у сфері міжнародної співпраці. Найвищий показник був у 2007 році. Потім протягом останніх років відбувся спад

Останнім часом МОН активізувало свої дії, направлені на розвиток співпраці з зарубіжними країнами у сфері науки. Нещодавно відбулися дві зустрічі, які знаменували про початок плідної та стратегічної роботи у науковому напрямі «Україна – Королівство Бельгія», «Україна – Німеччина». Що ця співпраця дасть українським науковцям?

- Активізацію наукової діяльності.
- Проведення спільних досліджень між ЗВО та науковими установами двох країн.

На сьогодні між Україною та Бельгією вже налагоджені наукові контакти (за даними Scopus було створено 32 колаборації та 945 спільних публікацій). Ці показники є гарною базою для успішного продовження плідної співпраці.

ЗВО з України та Німеччини спільними зусиллями беруть участь у 6 проєктах програми Еразмус+. Українсько-німецька науково-технологічна співпраця існує вже понад чверть століття. Анка Фельдгузен запевнила Міністра у наданні підтримки та високому рівні партнерства для реалізації освітніх і наукових проєктів у подальшому

Україна, рухаючись шляхом європейської інтеграції, має узгоджувати національні стратегічні цілі, політичні дії і рішення щодо національного науково-технологічного та інноваційного розвитку із загальноєвропейськими, прагнучи до забезпечення їх сумісності з урахуванням національних інтересів, аби отримати синергетичний ефект від спільних зусиль з європейськими партнерами і мінімізувати фрагментацію політик. Україні важливо взяти до уваги новий стратегічний порядок денний ЄС, а також виконати цілі, прописані Дорожньою картою щодо інтеграції науково-інноваційної системи України в ЄДП. З урахуванням сучасних глобальних викликів, здобутків і потенціалу вітчизняної науки, як пріоритетні напрями співробітництва між Україною та ЄС у сфері науки, технологій та інновацій можуть бути визначені такі: 1) розвиток партнерства у сфері безпеки, оборонно-технічного і обороннопромислового співробітництва; 2) поглиблення співпраці у сферах охорони здоров'я та фармакології, підвищення інтенсивності дослідницьких контактів у галузях біотехнологій та геноміки; 3) активізація дослідницьких та інноваційних зв'язків у сільському господарстві й харчовій промисловості, насамперед органічного фермерства, точного рільництва для забезпечення

здорових ґрунту, їжі та безпеки харчових продуктів; 4) посилення співпраці у сфері матеріалознавства, нових речовин і матеріалів, зокрема нанотехнологій, нанобіотехнологій та наноматеріалів тощо. За цими напрямками Україна має чимало ефективних розробок, у тому числі готових до комерціалізації та залучення інвестицій, але для цього потрібна всебічна державна підтримка, і насамперед у справі створення і забезпечення реальної діяльності таких інноваційних структур, як сучасні лабораторії, проєктні офіси, акселератори, інкубатори, технопарки, центри трансферу технологій та ін. За допомогою цих структур на базі науково-технічних розробок вітчизняних наукових установ і університетів потрібно організовувати повномасштабні виробництва, формувати високотехнологічні, конкурентоспроможні галузі промисловості як «точки зростання» національної економіки

8. Наукова співпраця в умовах війни.

В умовах війни на території України науковці зіштовхнулися з низкою раніше незнаних труднощів. Деякі з вчених відверто дезорієнтовані та не впевнені в тому, як продовжувати кар'єру та будувати стратегії щодо неї. Українська наука зараз переживає переломний етап. Однак, це не означає, що можна опускати руки. Потрібно ще більше згуртуватися, розкрити свій потенціал і потенціал нашої держави в науковій роботі.

Загроза: нестабільність наукової сфери

Війна деструктивно впливає чи не на всі сфери людського життя, в тому числі й на науково-дослідну. З урахуванням цього, велика кількість авторів не розуміє, чи варто продовжувати свою наукову діяльність. На жаль, є і чимало недобросовісних вчених, що свідомо використовують стан невизначеності як «відпочинок» від публікаційної діяльності.

Перспектива: повоєнне відновлення України

На сьогодні, Державні органи вже мають перші розробки стратегій щодо повоєнного відродження. Проаналізувавши їх, можна зробити висновок, що одним із ключових кроків відновлення сфери освіти та науки є саме акцент на рівні наукових досліджень.

Вчені, що вже зараз працюють над новими проєктами, дослідженнями та публікаціями, які за таких умов матимуть більш вдалі позиції. Нас чекає етап повоєнних перебудов і готуватися до нього потрібно вже зараз. Для цього необхідно:

- Продовжувати публікаційну активність, зокрема, у виданнях Scopus/Web of Science.
- Підвищувати основні показники діяльності.
- Претендувати на престижні наукові премії та нагороди.
- Розвивати представництво України в міжнародному науковому середовищі.

Від рівня наукової активності українських вчених зараз буде залежати процвітання нашої держави в майбутньому!

Загроза: недостатній рівень фінансування

Нині всі сфери життя в Україні працюють в умовах воєнного стану, тому процес наукових досліджень отримує дещо менше уваги ніж зазвичай. Про це свідчить зниження видатків з державного бюджету, можлива реорганізація ЗВО та перелік нових викликів, на які необхідно реагувати (наприклад, відновлення зруйнованих закладів освіти й науки).

Перспектива: залучення спонсорів та грантів

Для того, щоб мати достатньою кількість фінансових ресурсів для реалізації наукових цілей, варто звернути увагу на гранти та ініціативи спонсорів. Сьогодні, в умовах воєнних

дій в Україні, велика кількість іноземних партнерів надає таку можливість. Для цього, дослідникам варто звернути увагу на:

- Рівень підготовки наукових публікацій та матеріалів для можливості претендувати на фінансування.
- Авторитетність (показники цитованості, індекс Гірша).
- Актуальність тематики досліджень.
- Рівень власної співпраці з іноземними колегами.

Спонсори та грантодавці повинні побачити потенціал у вас та в вашому матеріалі. Однак не бійтеся ризикувати та претендувати на фінансування, це сприяє отриманню додаткового досвіду та корисних знайомств!

Загроза: велика конкуренція в науковому просторі

Бути в авангарді наукового простору зовсім не легко, адже як і в будь-якій сфері, там існує велика конкуренція. Така тенденція актуальна як для українського середовища, так і для міжнародного. Особливо це відчутно для вчених, які виїхали за кордон або ж є внутрішньо переміщеними особами. Оскільки, необхідно не лише адаптуватися до нового середовища, а й скласти конкуренцію локальним експертам.

Перспектива: підвищення рівня діяльності та активності

Перш за все, необхідно звернути особливу увагу на рівень власної публікаційної активності. Звісно, мати змогу долучитися до рейтингової наукової установи іншого регіону, чи навіть країни—велика можливість, але і великий виклик. Тому, варто:

- Максимально використовувати набутий досвід, чим урізноманітнювати діяльність організації.
- Будувати стратегію публікаційної активності та дотримуватись її.
- Уважно стежити за рівнем власних наукометричних показників.
- Пропонувати нові ідеї та проекти.

Вирізнися серед конкурентів допоможе виключно креативність та наполегливість у роботі!

Загроза: недостатній рівень інновацій

Розробка новітніх продуктів в Україні може знаходити деякий спротив. Оскільки, для деякого це «не на часі» або ж поки не розроблено відповідних програм. Глобально ця проблема існувала ще до початку війни. Однак, зараз її можна розглянути з іншої точки зору.

Перспектива: розробка нових державних ініціатив

Війна та майбутнє повоєнне відновлення України потребує розвитку сфери інновацій. У державних програмах та ініціативах уже з'являються відповідні положення. Однак, представники вченої спільноти також можуть долучитися до впровадження нових політик.

Для цього варто:

- Брати участь у профільних обговореннях нормативних напрацювань. Зокрема, це доступно і в онлайн-форматі на сайті МОН.
- Долучатися до відповідних спілок та організацій.
- Висловлювати ідеї та обговорювати проблемні питання з колегами.

Долучитися до покращення сфери наукових досліджень має змогу кожен!

